

SEGMENTI GLAZBENOG ŽIVOTA U ĐAKOVU DO SREDINE 20. STOLJEĆA S POSEBNIM OSVRTOM NA VIOLINISTE I VIOLINISTIČKU PEDAGOGIJU

JANKO RANOGAJEC

*Glazbena škola Zlatka Balokovića
Ivanićgradska 41a
10 000 ZAGREB*

UDK / UDC: 78(497.543Đakovo)(091)
780.614.332+78.071

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y26kecl269>
Prethodno priopćenje / Preliminary Paper
Primljeno / Received: 11. 10. 2022.
Prihvaćeno / Accepted: 6. 4. 2023.

Nacrtak

Nakon sažetog povijesnog pregleda o Đakovu i Đakovštini rad donosi temeljne odrednice početaka i razvitka glazbenog života Đakova te njegov kraći prikaz tijekom 19. stoljeća i prve polovice 20. stoljeća. Analizom trenutno dostupnih i istraženih primarnih i sekundarnih izvora đakovačkog sakralnog i svjetovnoga glazbenog života prati se pojava prvih violinista te njihov mogući utjecaj na ra-

zvitak i napredak kako violinističke izvođačke prakse, tako i violinističke poduke na tom prostoru.

Ključne riječi: Đakovo; crkveni glazbeni život; svjetovni glazbeni život; violinisti; poduka violine

Keywords: Đakovo; church musical life; secular musical life; violinists; violin teaching

1. Kratka povijest Đakova i Đakovštine

Prvi spomen imena Đakovo (*Dyaco*) javlja se u ispravi hrvatsko-slavonskog hercega Kolomana izdanoj 1239. godine, koje izvornik nije sačuvan, ali je njezin sadržaj potvrđen darovnicom kralja Bele IV. iz 1244. godine.¹ U tom razdoblju Đakovo je dijelom Bosanske biskupije na čelu s biskupom Pansom, koji se zbog

¹ Ive MAŽURAN: Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 107.

osobne sigurnosti doselio iz Bosne u Đakovo oko 1250. godine.² Biskup Toma, koji je naslijedio Ponsina nasljednika biskupa Rolanda, preselio je početkom 1293. godine Kaptol bosanske crkve iz Bosne u Đakovo,³ čime je Đakovo preuzelo sudbenu vlast i postalo upravnim sjedištem Bosanske biskupije. Osnivanje franjevačkog samostana u Đakovu 1347. godine dovodi do jačanja prosvjetne djelatnosti dok se istodobno grade katedralna crkva, biskupski dvor, kanoničke kurije i razne gospodarske zgrade, a mjesto poprima gradska obilježja.⁴ Polagani i postupni proces stvaranja urbanog središta prekinut je turskim osvajanjem Đakova 1536. godine. Turci su iz Đakovštine i Đakova istjerani 1687. godine ostavivši požarom opustošen najveći dio grada, nakon čega se u napuštena naselja Đakovštine doseljavaju katolici iz Slavonije te bosanski pravoslavci.⁵

Nakon prvoga postosmanlijskog biskupa Nikole Ogramića Olovčića (1669/71-1701) biskupiju preuzima bosanski ili đakovački⁶ biskup Đuro Patačić (1703-1716), koji 1708. godine započinje s izgradnjom nove stolne crkve, a nasljeđuju ga biskupi Petar Bakić (1716-1749), Antun Čolnić (1751-1773) i Mate Franjo Krtica (1773-1805).⁷

Iako su biskupi tijekom 18. stoljeća pridonijeli razvoju Đakova, tek je 19. stoljeće donijelo stvarni kako gospodarski, tako i kulturni prosperitet, za koji je najviše bio zaslužan biskup Antun Mandić (1806-1815), a njegovi nasljednici tijekom prve polovice 19. stoljeća, biskupi Mirko Karlo Raffay (1816-1830), Pavao Sučić i Josip Kuković, podržavajući i proširujući Mandićeve ideje, nastavili su njegov rad. Mandić je poticao sadnju dudova radi proizvodnje svile te uzgoj hmelja za potrebe đakovačke pivovare, a oko 1810. godine podiže vinograde nedaleko od sela Drenja.⁸ Kako bi unaprijedio gospodarstvo kolonizira Nijemce iz rajnskih oblasti Njemačke i susjednih područja Srijema, Bačke i Banata.⁹ Dolaskom Nijemaca u te krajeve naglo se počelo podizati gospodarstvo, posebice zanatstvo. Na vjerskom, kulturnom i prosvjetnom planu Mandić je odmah po dolasku počeo raditi na uređenju i izgradnji sjela biskupije, osniva pučke škole u okolnim župama, a ideju o proširenju djelatnosti đakovačke pučke tzv. Čolnićeve škole s dvogodišnje na trogodišnju ostvaruje 1813. godine.¹⁰ U vrijeme ilirizma (1835-1848) Đakovo bilježi

² *Ibid.*, 108.

³ *Ibid.*, 110.

⁴ *Ibid.*, 115.

⁵ Branka RAUNING: Đakovo od 13. do 20. stoljeća, *Đakovački vezovi, prigodna revija* (1970), 19; Vladimir GEIGER: Kolonizacija Nijemaca u Đakovo i Đakovštinu, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 3 (1985) 1, 37.

⁶ Od 1308, počevši s biskupom Grgurom, naziv dijeceze redovito se javlja u dvama oblicima kao Bosanska ili Đakovačka biskupija, odnosno Bosanska i đakovačka biskupija. Od 1773, nakon pripojenja Srijemske biskupije, službeni joj je naziv Bosansko-srijemska biskupija sa sjedištem u Đakovu i to ime nosi do 1974, kada se naziv ponovno mijenja u Đakovačka ili Bosanska i Srijemska biskupija. Od 2008. postaje nadbiskupijom i naziva se Đakovačko-osječka nadbiskupija.

⁷ Ivan ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, *Diacovensia*, 14 (2006) 2 (18), 636-639.

⁸ Vladimir GEIGER: *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001, 20-21.

⁹ V. GEIGER: Kolonizacija Nijemaca u Đakovo i Đakovštinu, 40.

¹⁰ Hrvoje MILETIĆ: Pregled đakovačkog školstva, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9 (2009) 1, 161.

snažan kulturni skok, koji već u predilirsko doba najavljuju i pripremaju pisci svećenici poput župnika Karla Pavića (1779-1859), braće, pjesnika i župnika Josipa (1781-1848) i Antuna Mihalića (1786-1847) te najznačajnijeg među njima, Antuna Filipovića Heldenthalskog (1792-1871), duhovnika u đakovačkom sjemeništu, a kasnije župnika u Gorjanima kod Đakova.¹¹ Interes za kulturu i glazbu u doba ilirizma postaje dijelom društvenog odgoja i statusa novonastalog obrtničkog i činovničkog mladoga građanskog sloja. Tada u Đakovu djeluje pučka škola i Bogoslovno sjemenište, a njihovo djelovanje među pučanstvom te opći gospodarski razvoj rezultiraju formiranjem građanske inteligencije koja želi zauzeti svoje pozicije u društvenim i kulturnim zbivanjima grada. Kao i u drugim sličnim sredinama u Banskoj Hrvatskoj i u Đakovu se tada organiziraju i održavaju kućne i javne zabave, a te su priredbe često dobrotvornog karaktera. Nositelji ilirskog pokreta u Đakovu uglavnom su bili bogoslovi, niže svećenstvo i profesori Bogoslovnog sjemeništa.¹² Najznačajniji ilirci u Đakovu bili su sjemenišni profesor filozofije Mato Topalović i Juraj Tordinac, uz svesrdnu podršku biskupa Kukovića. U listopadu 1841. godine, na poticaj polaznika četvrte godine Dragutina Tunića, bogoslovi đakovačkog sjemeništa osnovali su književno udruženje Zbor duhovne mladeži bogoslova sjemeništa, uz koje djeluje knjižnica i prva čitaonica u Đakovu.¹³ Četiri godine poslije đakovačka podružnica Gospodarskog društva osniva svoju čitaonicu, u kojoj je bio dostupan hrvatski, slovenski i češki tisak.¹⁴ Postojale su i zamisli o osnivanju prve knjižare u Đakovu, no, prema tvrdnji Krešimira Pavića iz 1982. godine, nije poznato je li se to doista ostvarilo.¹⁵

Ukidanjem kmetstva 1848. godine u Đakovu i Đakovštini nastaju društvene i imovinsko-pravne promjene. Ne snalazeći se u novim okolnostima, biskup Kuković, koji se tada nalazio na čelu biskupije i đakovačkog vlastelinstva, napušta biskupsku stolicu. Oslobodivši se od kmetstva, seljaci mijenjaju svoj gospodarski položaj. Umjesto dosadašnjih obveza prema vlastelinstvu pojavljuju se još veće obveze prema državi, dok se gospodarske prilike pogoršavaju. Opstaju samo veći posjednici i proizvođači. Usto, đakovačko područje uskoro počinje zahvaćati opća gospodarska kriza, koja je zahvatila i cijelu Slavoniju.¹⁶ Pojava bankarstva i osnutak prve đakovačke banke 1863. godine pod imenom Hrvatska pučka štedionica, koje su osnivači bili građani i obrtnici Đakova, omogućili su početak razvoja industrijske proizvodnje.¹⁷

¹¹ Krešimir PAVIĆ: Ilirizam u Đakovu, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 2 (1982) 1, 121-122.

¹² Agneza SZABO: Đakovo i središnje institucije Hrvatske u Zagrebu u 19. stoljeću, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 79-80; K. PAVIĆ: Ilirizam u Đakovu, 129.

¹³ Matija PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806. – 1906.*, Đakovo: Tisak Biskupijske tiskare, 1911, 338; K. PAVIĆ: Ilirizam u Đakovu, 137-140.

¹⁴ K. PAVIĆ: Ilirizam u Đakovu, 138.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ V. GEIGER: *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 45.

¹⁷ *Ibid.*, 67.

Ustoličenje novoga poglavara Bosansko-srijemske biskupije 1850. godine dovodi biskupa Josipa Jurja Strossmayera u Đakovo. Svojim dolaskom Strossmayer započinje revitalizaciju biskupskog vlastelinstva te nastavlja brigu o Bogoslovnom sjemeništu i sveukupnom radu crkve. Uz to što je brinuo o radu crkve Strossmayer je razvijao opsežnu političku, a naročito kulturnu djelatnost. Obujam njegova angažmana prelazi lokalne okvire i značaj. On je mecena umjetnika i znanstvenika, osnivač Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, zagovornik i poticatelj izgradnje Akademijine palače te utemeljitelj Galerije slika u Zagrebu. Svojim djelovanjem osuvremenjuje rad Sveučilišta u Zagrebu, reorganizira Maticu hrvatsku, otvara preparandije, gimnazije, škole, crkve, stipendira mladež, objavljuje knjige i časopise boreći se za uporabu hrvatskog jezika.¹⁸ Uz osnutak obrazovnih institucija Strossmayer u Đakovu daje na mjestu stare izgraditi novu monumentalnu katedralu, izgradnja koje je trajala od 1866. do 1882. godine.¹⁹ Strossmayerovo doba obilježeno je novom kolonizacijom Nijemaca na području Đakova i Đakovštine, a među doseljenicima pojavljuju se i oni drugih narodnosti, poput Čeha, Mađara i Slovaka.²⁰ Premda prve vijesti o židovskim doseljenicima u Đakovo i Đakovštinu bilježimo sredinom 18. stoljeća, njihova stalna prisutnost u Đakovu i okolici uočava se krajem 18. stoljeća kao posljedica Patenta *Systematica gentis Judaeorum Regulatio* Josipa II, izdanog 1783. godine, kojim se dozvoljava njihovo trajno naseljavanje u civilni dio Hrvatske i Slavonije.²¹ Svojim dolaskom i djelovanjem oni će znatno pridonijeti gospodarskom, društvenom te napose kulturnom razvitku ove sredine.

Tijekom druge polovice 19. stoljeća društveni i kulturni život Đakova veoma je živahan. Tih se godina formiraju pjevačko i vatrogasno društvo te druga kulturna i dobrotvorna udruženja, primjerice Narodno kazališno društvo (1866)²² i prvo židovsko društvo Chevra Kadischa – društvo za svrhu spasa (1861),²³ a s radom započinju i Židovska konfesionalna škola (1864) te Šegrtska škola (1887).²⁴ Šezdesetih godina 19. stoljeća književnik Vilim Korajac, kasnije profesor na đakovačkom sjemeništu, obnavlja rad Zbora duhovne mladeži, kojemu je djelovanje zabranjeno 1856. godine, za Bachova apsolutizma.²⁵ Godine 1873. počinju izlaziti dijecezanske

¹⁸ ***: Strossmayer, Josip Juraj, *Opća i nacionalna enciklopedija*, sv. 19, Zagreb: Proleksis – Večernji list, 2007, 19; H. MILETIĆ: Pregled đakovačkog školstva, 164.

¹⁹ ***: Đakovo, *Opća i nacionalna enciklopedija*, sv. 5, Zagreb: Proleksis – Večernji list, 2005, 271-272.

²⁰ V. GEIGER: *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 49, 53.

²¹ Ljiljana DOBROVŠAK: Demografski prikaz Židova u Đakovu i Đakovštini od početka naseljavanja do Prvog svjetskog rata, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9 (2009) 1, 173,175.

²² V. GEIGER: *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 38; B. RAUNING: Đakovo od 13. do 20. stoljeća, 20; H. MILETIĆ: Pregled đakovačkog školstva, 163; Mato HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863. – 1939.*, Đakovo: Biskupijske tiskare, Tiskare Matije Kraljević, 1939, 102; K. PAVIĆ: Ilirizam u Đakovu, 134.

²³ Vladimir GEIGER: Osnivanje i pravila židovskih društava u Đakovu, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 6 (2003) 1, 68.

²⁴ H. MILETIĆ: Pregled đakovačkog školstva, 165.

²⁵ K. PAVIĆ: Ilirizam u Đakovu, 140.

novine *Glasnik Biskupije bosanske i srijemske*. Ubrzo se otvara Biskupijska tiskara (1880), potom Bruckova tiskara (1896),²⁶ a potkraj stoljeća i Hrvatska čitaonica (1895), koja 1907. godine mijenja naziv u Hrvatska pučka čitaonica.²⁷

Krajem 19. stoljeća i tijekom prve polovice 20. stoljeća glavna privredna grana ovog kraja još je uvijek poljoprivreda, a potom slijede obrt i trgovina te druge djelatnosti, dok u Đakovu prednjači sitan obrt i trgovina. Društveno-kulturni život u prvoj polovici 20. stoljeća vrlo je intenzivan. Do početka I. svjetskog rata odvija se po uzoru na druge manje sredine Austro-Ugarske Monarhije. U Đakovu je intenzitet kulturnih zbivanja nešto slabiji u odnosu na prethodno stoljeće, uz manji doprinos crkvenih institucija. Do tridesetih godina 20. stoljeća gospodarska situacija na ovom području uglavnom je stabilna, no pojava svjetske gospodarske krize te novih društveno-političkih odnosa izazvala je ekonomske i društvene neprilike do 1934. godine, nakon čega se gospodarska situacija malo poboljšala zbog trgovinskih i proizvodnih odnosa s Trećim Reichom. To je povoljno razdoblje trajalo sve do početka II. svjetskog rata, kada ratna razaranja i okolnosti pogađaju cijelu zemlju.²⁸

Zanimljivost je da se u desetljeću prije početka II. svjetskog rata osnivaju židovsko društvo Udruženje cionističkih žena u Đakovu (1932)²⁹ i mjesni savez Kulturbunda (1936) kao kulturno društvo njemačke manjine u Đakovu.³⁰ Početkom i tijekom II. svjetskog rata uglavnom zamire sva društvena aktivnost društava izuzev Kulturbunda te Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo i njegove glazbe.

2. Sažeti prikaz glazbenog života na području Đakova

Prve pretpostavke o doduše skromnim glazbenim aktivnostima vezane su uz Bosanski kaptol, isprva sa sjedištem u Brdu (Burdo) kod današnjeg Sarajeva,³¹ koje je sredinom 13. stoljeća prebačeno u Đakovo. Kako bi Kaptol mogao obavljati svoje poslove, morali su se osigurati uvjeti za njegov rad. Povjesničar Mažuran navodi da je vjerojatno već 1293. godine postojao »zbor kanonika s prepoštom (*prepositus*) na čelu. Osim prepošta zbor su činili lektor, kantor i kustos (*dignitates, canonici, columnares*), koji su imali vanjsku jurisdikciju.«³²

²⁶ Krešimir PAVIĆ: Đakovačke tiskare prije I. svjetskog rata, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 1 (1978) 1, 94, 98, 121.

²⁷ H. MILETIĆ: Pregled đakovačkog školstva, 164.

²⁸ Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ: Gospodarske i socijalne prilike u Đakovu i Đakovštini od 1929. do 1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 5 (2001), 97-134.

²⁹ V. GEIGER: Osnivanje i pravila židovskih društava u Đakovu, 77.

³⁰ V. GEIGER: *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 118.

³¹ Ante GULIN: Srednjovjekovni bosanski ili đakovački kaptol i njegovi pečati, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 300.

³² I. MAŽURAN: Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 111.

Mažuran nadalje iznosi hipotezu da je za potrebe Kaptola tada mogla biti osnovana škola u kojoj bi klerici i vlastelinska djeca pohađali nastavu iz latinske gramatike, teologije, liturgije i crkvenog pjevanja.³³ Školovanje budućeg svećeničkog kadra do Tridentskog koncila (1546-1563) održavalo se uz samostane ili stolne kaptole u katedralnim školama, a kantori su imali zadaću glazbeno i pjevački obrazovati klerike.³⁴ Vjerojatnost postojanja kanoničkog zbora u sastavu kojeg je bio i kanonik kantor kaptolske škole nudi pretpostavku o prvim tragovima poduke glazbe i glazbenih zbivanja u ovom području. S početka 14. stoljeća poznata su nam imena trojice kanonika kantora Bosanskog kaptola. Godine 1303. navodi se kantor Grgo, a nakon njega kantori Dominik i Stjepan, koji se pojavljuju između 1332. i 1337. godine.³⁵ Molba franjevca i bosanskog vikara koji je 1347. godine osnovao franjevački samostan u Đakovu Peregrina Saksonca, upućena papi Klementu VI. s ciljem otvaranja škole za buduće katoličke svećenike, može poslužiti kao još jedna potvrda prethodnih navoda. Postavši bosanskim biskupom 1349. godine,³⁶ Peregrin Saksonac ostvario je svoje namjere tako što je pokrenuo rad samostanske škole u Đakovu.³⁷ Jedini zasad raspoloživi dokument iz toga razdoblja koji govori o glazbi pismo je pape Bonifacija IX. iz 1396. godine, u kojem se spominje provjera znanja iz pjevanja svećenika Antuna Petrovog, kandidata za budućeg župnika u Đakovu.³⁸

O misionarskom djelovanju franjevaca u vrijeme Osmanlija na prostoru Đakova, koji su, dobivši pristanak i povlastice turskih vlasti, preuzeli odgoj i obrazovanje katoličkog klera i puka na zauzetim područjima zbog nedostatnih valjanih podataka nije moguće donijeti čvrste zaključke. Isti razlozi uzrokom su poteškoća u sagledavanju i kreiranju opće slike tadašnjega đakovačkoga glazbenog života, a neočuvanost podataka onemogućuje nam njegovu rekonstrukciju u navedenom razdoblju đakovačke prošlosti. Nakon protjerivanja Turaka iz Đakova i okolice tadašnji biskup Ogramić Olovčić nastoji obnoviti oslobođene dijelove biskupije i vratiti njezino sjedište u Đakovo, koje je u vrijeme Turaka izgubilo taj status.³⁹ Njegov nasljednik biskup Patačić, nastavljajući obnovu, oslanja se na franjevce povjeravajući im pastoralnu brigu za Đakovo i okolna sela te osim nove katedrale podiže i franjevački samostan. Ako uzmemo u obzir odgojno-obrazovnu ulogu franjevačkog reda te njegovu sklonost njegovanju pučke popijevke na hrvatskom jeziku,

³³ *Ibid.*, 112; H. MILETIĆ: Pregled đakovačkog školstva, 159.

³⁴ I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 633-634.

³⁵ A. GULIN: Srednjovjekovni bosanski ili đakovački kaptol i njegovi pečati, 302-303; usp. I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 634.

³⁶ I. MAŽURAN: Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine, 116; (Mažuran navodi 1350. godinu kao vjerodostojniju – usp. *Ibid.* 116).

³⁷ M. PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806. – 1906.*, 3; Emanuel HOŠKO: Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 373; H. MILETIĆ: Pregled đakovačkog školstva, 159.

³⁸ I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 634-635.

³⁹ *Ibid.*, 635-636.

Andrićeva pretpostavka o franjevcima kao obnoviteljima crkvene glazbe u Slavoniji mogla bi se smatrati utemeljenom. Na taj je način crkva na području Slavonije, a time i Đakova, preuzela zadaću revitalizacije glazbenog života ove sredine.

U vrijeme stolovanja biskupa Bakića nadograđuje se i time proširuje postojeća katedrala te se 1728. godine nabavljaju prve orgulje.⁴⁰ Postavljanjem katedralnih orgulja nametnula se potreba za angažiranjem orguljaša, kojeg je odmah po dolasku u Đakovo namjestio biskup Čolnić.⁴¹ Za razliku od svojih prethodnika, biskup Čolnić bio je u dobrim odnosima s franjevcima, pa su oni povremeno obavljali službu katedralnog orguljaša. Poznat nam je podatak da je franjevac Tomo Kraft uz službu biskupskog savjetnika obavljao i službu katedralnog orguljaša.⁴² Premda Filipović Heldenthalski u svom djelu napisanom u stihovima navodi samo školske učitelje kao orguljaše,⁴³ u vrijeme biskupa Krtice službu katedralnog orguljaša obavljali su i đakovački franjevci.⁴⁴ Neposredno prije dolaska novoimenovanog biskupa Mandića u Đakovo, učitelj Adam Matković napustio je službu orguljaša, te će Mandić zateći upražnjeno orguljaško mjesto, o čemu će pisati u izvješću upućenom Papi.⁴⁵ Dolazak biskupa Mandića na čelo Đakovačke biskupije ovom kraju donosi prekretnicu u vjerskom, kulturnom ali i gospodarskom smislu. Mandić će kao kulturni pregalac, prosvjetni reformator, mudar i snalažljiv upravitelj, biskupiji omogućiti značajan duhovni, kulturno-prosvjetni i materijalni prosperitet. U Đakovu 1806. godine utemeljio je Biskupijsko sjemenište (*Lyceum Episcopale*), iz kojeg će kasnije niknuti dvije zasebne samostalne institucije: Bogoslovno sjemenište (1806) i Katolički bogoslovni fakultet (2005). Treba istaknuti da su Bogoslovno sjemenište nedugo nakon utemeljenja uz svećeničke kandidate mogla pohađati i građanska djeca.⁴⁶ Istovremeno se pobrinuo za crkvenoglazbeni i liturgijski život uvodeći redovitost i obvezu poduke crkvenog pjevanja.⁴⁷ Kako Đakovo tada nije imalo osposobljen nastavni kadar, doveo je nastavničko-svećenički kadar iz Ugarske, a za prvog učitelja crkvenog pjevanja u Sjemeništu izabran je profesor dogmatike Franjo Jakobi, koji je dotad bio duhovnik centralnog sjemeništa u Pešti.⁴⁸ O Jakobijevoj glazbenoj djelatnosti u Đakovu nemamo mnogo saznanja.⁴⁹ Uvidjevši također da katedrala nema ni »seoskog

⁴⁰ Matija PAVIĆ: Petar Bakić, biskup bosansko-djakovački (1716.–1749.), *Glasnik biskupije bosansko-sriemske*, XXIV (1896) 21, 183.

⁴¹ Matija PAVIĆ: Josip Antun Čolnić, biskup bosansko-đakovački (1751.–1773.), *Glasnik biskupije bosansko-sriemske*, XXIII (1895) 14, 123.

⁴² I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 638.

⁴³ Adam FILIPOVIĆ HELDENTHALSKI: *Xivot velikog biskupa, privelikog domorodca i največhega priatelja nashega Antuna Mandiča*, U Pecsuhu: Slovima Stipan Knexevich Kràljevog Knjigatishzca, 1823, 106.

⁴⁴ I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 639.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ M. PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806. – 1906.*, 116.

⁴⁷ I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 640.

⁴⁸ M. PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.–1906.*, 72-73.

⁴⁹ Franjo Jakobi (rođen tijekom 18. stoljeća – umro tijekom 19. stoljeća), svećenik Biskupije satmarske (Szatmar, Ugarska), dolaska u Đakovo duhovnik na centralnom sjemeništu u Pešti. U Đakovo

orguljaša«⁵⁰ ni pjevača (koralista), Mandić je organizirao glazbeni život u katedrali te 1806. godine iz Beča u Đakovo doveo glazbenika, pjevača i skladatelja Johanna Petrusa Jakoba Haibela (1762-1826).⁵¹ Upoznao ga je za vrijeme svojeg boravka u Beču na dužnosti savjetnika kraljevskog ugarskog namjesništva (1790-1800).⁵² Došavši u Đakovo, Haibel je preuzeo brigu o poduci crkvenog pjevanja u Sjemeništu i postao *regens chori* u katedrali. Iako Filipović Heldenthalski u svojem djelu uz Haibela spominje dolazak nekoliko koralista u Đakovo (Bortlik, Geller sa suprugom, Ulrich, Koller),⁵³ valja napomenuti da oni nisu pripadali početnom sastavu đakovačkih koralista. Uz Haibela, koji je bio *regens chori*, prvu koralističku skupinu sačinjavali su: Antonio Bidelli – orguljaš, Mathias Potska – pjevač, Jacob Brunner – pjevač, Francisco Stanzl – pjevač i Antonio Bortlich – pjevač.⁵⁴ Tijekom vremena, postava katedralnih koralista se mijenjala, a oskudne podatke o njihovoj djelovanju i postojanju možemo iščitati iz dostupnih knjiga izdataka Đakovačke biskupije, pohranjenih u Nadbiskupskom arhivu.⁵⁵

Za vrijeme biskupovanja Raffaya crkva je još uvijek nositeljica glazbenog života Đakova, a *regens chori* i ostali koralisti uživaju ugled te imaju povlašten društveni status prebivajući u kućama koje im je dao sagraditi biskup Mandić. Nakon Haibelove smrti 1826. godine njegova supruga Sofija napušta Đakovo te odlazi živjeti u Salzburg kod svoje sestre Konstanze, udovice Wolfganga Amadeusa Mozarta.⁵⁶ Nasljednici biskupa Mandića od Raffaya, Sučića, Kukovića do Strossmayera i ostalih svesrdno su do 1929. godine, kada je ukinut katedralni zbor koralista,⁵⁷ posvećivali pažnju katedralnim glazbenicima i vodili brigu o njima, dok su katedralni *regens*

dolazi početkom studenog 1806. godine te preuzima službu profesora dogmatike i učitelja crkvenog pjevanja. Posljednja sjednica biskupijske uprave kojoj je Jakobi nazočio održala se 21. 4. 1807. godine. Nakon toga napušta Đakovo i vraća se u svoju biskupiju.

⁵⁰ Ovakog biskup Mandić u svojem pismu biskupu Maksimilijanu Vrhovcu opisuje stanje katedrale u Đakovu. Usp. Marin SRAKIĆ: Antun Mandić biskup realizator školskih reformi Hrvatskoj, u: Dragutin Tadijanović – Đuro Berber (ur.): *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, Osijek: Zavod za znanstveni rad JAZU, 1985, 92, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=187888>> (pristup 19. 7. 2021).

⁵¹ Zdravko BLAŽEKVIĆ – Ennio STIPČEVIĆ: Johann Petrus Jakob Haibel (1762-1826) and His Sixteen Newly-Discovered Masses from Djakovo (Croatia), u: Vjera Katalinić (ur.): *Off-Mozart: Glazbena kultura i »mali majstori« srednje Europe 1750.-1820.*, Zagreb: HMD – HAZU, 1995, 69.

⁵² M. SRAKIĆ: Antun Mandić biskup realizator školskih reformi u Hrvatskoj, 92, bilj. 28.; Z. BLAŽEKVIĆ – E. STIPČEVIĆ: Johann Petrus Jakob Haibel (1762-1826) and His Sixteen Newly-Discovered Masses from Djakovo (Croatia), 68, bilj. 4.

⁵³ A. FILIPOVIĆ HELDENTHALSKI: *Xivot velikog biskupa, privelikog domorodca i najvechega priatelja nashega Antuna Mandicha*, 107-108.

⁵⁴ I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 642.

⁵⁵ Neka od dostupnih imena koralista su Sebastian Ulrich, Antonio i Teresia Geller, Francisko Morocz, Joseph Blumm (kasnije *regens chori*) i drugi; usp. Nadbiskupijski arhiv Đakovačko-osječke nadbiskupije (nadalje: HR-NAĐ), Đakovo, SK 68, I. Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806.-1872. (od 1810. nadalje).

⁵⁶ Z. BLAŽEKVIĆ – E. STIPČEVIĆ: Johann Petrus Jakob Haibel (1762.-1826.) and His Sixteen Newly-Discovered Masses from Djakovo (Croatia), 71.

⁵⁷ I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 652.

chori redovito sudjelovali u glazbenom životu Đakova potičući ga te pridonoseći njegovu razvoju i napretku. Joseph Blumm naslijedio je Haibela postavši *regens chori*. U vrijeme narodnog preporoda upravitelj kora bio je Adam Rüttiger, a tada, 1839. godine, uz orguljaša Gašpara Trischlera prvi se put u ulozi korskih svirača (*Chori Musico*) navode Joannes Hummel (Ivan Humel) i Florian Rüttiger te ostali koralisti (Josepho Bergman, Joanni Rüttiger, Nikolao Humel).⁵⁸ Svi navedeni ravnatelji katedralnog kora kao i njihovi nasljednici ujedno su podučavali crkveno pjevanje u Bogoslovnom sjemeništu. Vrijeme ilirizma u Đakovu je obilježeno pojavom mlade malobrojne građanske klase i pokojeg intelektualca koji mahom potječe iz crkvenih krugova. Upravo će iz tih razloga Sjemenište postati žarištem hrvatskog narodnog preporoda u Đakovu, a uz njega, nositelji narodnog preporoda u Slavoniji bit će Vinkovci, Slavonski Brod i Požega.⁵⁹ Ilirizam u Đakovu započinje kao književni pokret nastavljajući se razvijati pod okriljem Zbora duhovne mladeži, koji je osnovao glazbeni sastav Tamburaši ilirski (1842)⁶⁰ te pjevački zbor.⁶¹ Uz rad knjižnice i čitaonice te djelovanja na glazbenom području zapaža se i aktivnost na kazališnom području. Premda kazališni život u to vrijeme nije bio intenzivan, uz gostovanja putujućih družina u Đakovu djeluje i njemački teatar, koji je prethodio osnutku hrvatskog 1866. godine.⁶² Nije nam poznato kada je njemačko kazalište počelo s radom u Đakovu, ali iz članka u *Ilirskim narodnim novinama* objavljenom u ožujku 1842. godine crpimo podatak o njegovu postojanju.⁶³ Navedeni podatak predstavlja najraniju potvrdu o djelovanju nekog kazališta u Đakovu.⁶⁴ Doduše, Nikola Batušić ne navodi postojanje njemačkog teatra u Đakovu u to doba, nego govori o gostovanjima putujućih glumačkih družina, kako domaćih, tako i stranih, a pretežito njemačkih.⁶⁵ Prvi podatak o glazbenoj priredbi u ilirskome dobu potječe iz 1841. godine. Dana 9. svibnja Đakovo je posjetio zagrebački biskup Juraj Haulik nazočivši misi tijekom koje je crkvene pjesme izvodila Marija Arnold, kći subotičkoga glazbenika Đure Arnolda, čije su se skladbe često pjevale na misama u katedrali. Nakon mise priređen je kućni koncert kod roditelja mladomisnika Marka Hummela na kojem je sudjelovalo više pjevačica čija imena nisu navedena, ali je najveći dojam, uz osobnu pratnju na klaviru, ostavilo pjevanje Marije Arnold.⁶⁶

⁵⁸ HR-NAĐ, Đakovo, SK 68, I. Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806. – 1872. (? . ? . 1839).

⁵⁹ K. PAVIĆ: Ilirizam u Đakovu, 129.

⁶⁰ I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 645.

⁶¹ ***: Viestnik, *Glasnik biskupije Djakovačko-Sriemske*, I (1873) 13, 104.

⁶² K. PAVIĆ: Ilirizam u Đakovu, 133-134.

⁶³ *Ibid.*; ***: Dopis iz Djakova, dana 6. Ožujka (Mar.), *Ilirske narodne novine*, VIII (1842) 22, 85.

⁶⁴ V. GEIGER: *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 37-38.

⁶⁵ Nikola BATUŠIĆ: *Povijest hrvatskog kazališta*, 2. izd., Zagreb: Hrvatski centar ITI, 2019, 321-324. Ne želeći ulaziti u daljnju polemiku o postojanju ili nepostojanju njemačkog teatra u Đakovu u 19. stoljeću, skrenuo bih pozornost na Geigerove eksplicitne navode o postojanju njemačkog teatra u Đakovu, usp. V. GEIGER: *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 37-38, bilj. 143.

⁶⁶ M. T.....ć [Mato Topalović?]: Dopis iz Djakova, 10. svibnja (Maja), *Ilirske narodne novine*, VII (1841) 39, 153.

Franjo Ksaver Kuhač, pak, navodi pojavu anonimnih skladatelja varoških pjesama, o čijem prisustvu i popularnosti u Đakovu govori usmena predaja.⁶⁷ Isti autor iznosi mišljenje o ulozi Haibelovih 16 misa skladanih za boravka u Đakovu, koje su vjerojatno potaknule razvitak orkestralnog korpusa te sviračkih i pjevačkih vještina katedralnih glazbenika.⁶⁸ U tom periodu uz crkvene priredbe i koncerte uočavamo pojavu javnih priredbi, kućnih zabava i koncerata te kazališnih predstava dostupnih širim društvenim slojevima, o čemu nas izvješćuju *Ilirske narodne novine* i *Danica Ilirska*.⁶⁹

U drugoj polovici 19. stoljeća biskupsku dužnost preuzima biskup Strossmayer. Kao kulturno-obrazovni prosvjetitelj, mecena je i pokrovitelj nadarenih glazbenika i glazbenih institucija nerijetko održavajući poznanstva s priznatim glazbenicima poput Franza Liszta i Antonína Dvořaka.⁷⁰ Njegovim zalaganjem započela je izgradnja današnje đakovačke katedrale, a po njezinu dovršenju iste su godine postavljene nove orgulje koje je izradila tvrtka Steinmayer u bavarskom Öttingenu.⁷¹ Nakon Rüttigerove smrti *regens chori* postaje Gašpar Trischler, tadašnji dugogodišnji član katedralnog zbora, koji se kao učitelj iz Darde 1830. godine doselio u Đakovo zaposlivši se putem natječaja na upražnjenom radnom mjestu koralista.⁷² Obitelj Trischler kroz nekoliko će generacija upravljati katedralnim korom i biti jedan od glavnih nositelja kako crkvenog, tako i svjetovnog glazbenog života u Đakovu.⁷³ Godine 1863. utemeljeno je pjevačko društvo »Sklad«. Zamisao o osnutku pjevačkog društva potekla je od tada mladih svećenika, kasnije profesora Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, Hinka Hladačeka, Julija Vončine, Vilima Korajca te tadašnjeg sjemenišnog profesora Julija Liebalda (Ljubojevića) i orguljaša Ivana Nepomuka Trischlera.⁷⁴ Velike zasluge u radu tog pjevačkog društva pripadaju prebendaru i biskupovom tajniku Josipu Vallingeru (1877-1882), koji

⁶⁷ Franjo Š. KUHAČ: Glazba u đakovačkoj biskupiji, u: *Spomen cvieće, iz hrvatskih i slovenskih dubrava. U vienac savila Matica hrvatska*, Zagreb: Matica hrvatska, 1900, 301.

⁶⁸ *Ibid.*, 301-302.

⁶⁹ K. PAVIĆ: Ilirizam u Đakovu, 133-135.

⁷⁰ Marin SRAKIĆ: Strossmayer mecena glazbenika, *Vjesnik Đakovačko sriemske biskupije*, 6 (1985) 113, 94.

⁷¹ I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 648.

⁷² Erwin TRISCHLER: Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830. – 1896., *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12 (2015) 1, 101.

⁷³ Gašpar Trišler, njegov sin Ivan Nepomuk Trišler te Ivanovi sinovi Dragutin i Ivan Nepomuk mladi bili su koralisti, orguljaši i *regens chori* u Đakovačkoj katedrali, a Gašparov najmlađi sin Đuro bio je katedralni koralist. Ivan Nepomuk stariji jedan je od osnivača Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad« (1863) i njegov prvi zborovođa. Kasnije su Đuro, Dragutin i Ivan Nepomuk ml. također bili zborovođe »Sklada« i »Preradovića«. Usp. E. TRISCHLER: Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830. – 1896., 100.

⁷⁴ M. HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863. – 1939.*, 20; Krešimir PAVIĆ: *Glazbeni život u Đakovu, 125 godina pjevačkih društava u Đakovu*, katalog izložbe, Đakovo: Muzej Đakovštine, 1988, 6-7.

će svojim djelovanjem u Sjemeništu, katedrali i pjevačkom zboru obilježiti jedno desetljeće i biti središnja figura ondašnjega glazbenog đakovačkog života, a istovremeno i podupiratelj glazbenih ambicija obitelji Trischler.⁷⁵ Odlukom Visoke kraljevske zemaljske vlade u travnju 1886. godine raspušteno je pjevačko društvo »Sklad«, kojega će članovi nastaviti svoje aktivnosti pod okriljem Narodnoga kazališnog društva (1866-1918) sve do osnutka Hrvatskog pjevačkog društva »Preradović« 1896. godine.⁷⁶ Spomenimo da je pred kraj 19. stoljeća djelovalo i glazbeno društvo »Zrinjski«, koje su osnovali sjemeništarci 1884/85. godine.⁷⁷

Značajnu ulogu u razvitku glazbenog života imao je osnutak Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo (1872) te djelovanje njegova orkestra s oko 90 plaćenih glazbenika tijekom prve polovice 20. stoljeća.⁷⁸ Na području glazbenog obrazovanja ne smije se izostaviti glazbena poduka Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu, koja je započela nakon otvaranja njihove Više djevojačke škole (1879).⁷⁹

Glazbeni život početkom novog stoljeća poprima nove konture koje će tijekom njegove prve polovice oblikovati novu formu i odnose. Za crkveni glazbeni život značajan je cecilijanski pokret s nastojanjem obnove crkvene glazbe u religioznom duhu, koji će zahvatiti Đakovo oko 1915. godine osnivanjem Cecilijanskog društva. Nakon što je preminuo *regens chori* Ivan Trischler (1922), katedralni kor preuzima orguljaš i dotadašnji član koralista, gorljivi cecilijanac Franjo Stare.⁸⁰ Premda crkva i dalje ima udjela u glazbenom životu grada organizirajući svoje koncerte u vrijeme svetkovina, postupno se izdvajaju crkveni od svjetovnih glazbenih događaja. Preuzimajući ulogu glavnih nositelja đakovačkoga glazbenog života, Hrvatsko pjevačko društvo »Preradović« i Dobrovoljno vatrogasno društvo Đakovo uz podršku i suradnju novonastalih židovskih udruženja poput Židovskog gospojinskog društva, Židovskog kulturnog društva u Đakovu i ostalih kao vodeća društva nastavljaju priređivati koncerte, priredbe, zabave i druženja sve do zloslutno predvečerje svjetskog sukoba.

⁷⁵ Đuka MARIĆ: O crkveno-glazbenom životu Đakova (Prilikom 750-godišnjice povijesnog spomena), *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 98-99.

⁷⁶ M. HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863.–1939*, 90-102.

⁷⁷ K. PAVIĆ: *Glazbeni život u Đakovu, 125 godina pjevačkih društava u Đakovu*, 8.

⁷⁸ Branko ŠPEHAR st. – Branko ŠPEHAR ml. – Ivan GRIZAK: *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, Đakovo: DVD Đakovo, 1997, 4.

⁷⁹ Milosrdna sestra (nadalje M s.) Estera RADIČEVIĆ: Odgojno-prosvjetno djelovanje Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu i Osijeku, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 16 (2007) 9, 234, 238.

⁸⁰ Franjo Stare (? – ?) laik, rodom iz Slovenije, orguljaš i kompozitor. Jedan od katedralnih koralista, a kao katedralni organista predavao je crkveno pjevanje u Bogosloviji (1920-1928). Od 1922. do 1929. *regens chori* u katedrali u Đakovu. Bavio se i skladanjem, a skladbe je objavljivao u časopisu *Sveta Cecilija*. Marin SRAKIĆ: Odgojitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na teologiji u Đakovu od 1806.-1996., *Diacovensia*, 4 (1996) 1, 245; Ivan ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 651-652.

3. Oris violinističkog života u Đakovu

Provedeno istraživanje o violinistima u Đakovu dijelom je šireg istraživačkog rada kojem je svrha utvrditi ishodište i razvoj violinističkih aktivnosti u kontinentalnoj Hrvatskoj u razdoblju od 1800. do 1945. godine. Vremenski okvir teme vezan je uz hipotezu da su stvarni korijeni institucionalnog razvoja glazbene violinističke poduke na našem tlu započeli osnivanjem javnih glazbenoobrazovnih ustanova, dok je ranija glazbena edukacija bila povezana s djelovanjem crkvenih škola i vojnih formacija te s privatnom podukom. Završetak vremenskog okvira vezan je uz hipotezu da su se na ovom području do sredine 20. stoljeća formirali temelji violinističke prakse. Istraživanjem kojega su se rezultati prezentirali u ovom članku pokušali su se identificirati prvi violinisti i violinistički pedagozi iz referentnog perioda s naglaskom na njihovu pedagošku djelatnost u Đakovu kako bi se eventualno mogla odrediti pripadnost određenoj pedagoškoj tradiciji. Arhivsko istraživanje provodilo se tijekom proljeća 2021. godine, a podrazumijevalo je pregled primarnoga gradiva u Nadbiskupijskom arhivu Đakovačko-osječke nadbiskupije i Arhivu Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu te u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu.⁸¹

O počecima violinističke prakse i poduke u Đakovu u ovom trenutku nemamo dovoljno pouzdanih podataka. Disperziranost i nepotpunost podataka te otežano povezivanje istih svakako je negativno utjecalo na cjelovitiju rekonstrukciju povijesnih činjenica. Potreba za izvođačima na violini kao i postojanje takve prakse tijekom 18. stoljeća neupitno je. O tome svjedoči dokumentirana činjenica o dolasku, među ostalima, dvojice violinista iz franjevačkog samostana u Osijeku na ispomoć glazbenicima prilikom održavanja pontifikalne mise u Đakovu 1773. godine.⁸² Ovakva potreba u to je doba najprisutnija prilikom održavanja i izvođenja crkvenih obreda i slavja iako su prilikom liturgijskih obreda tada najznačajniju ulogu među glazbenicima nosili crkveni orguljaši (najčešće regrutirani iz redova seoskih učitelja), pa potom školovani pjevači ako su postojali preduvjeti za njihov angažman. U svakom slučaju, svećenstvo je tijekom toga stoljeća nastojalo u okvirima svojih župa u Slavoniji glazbom unaprijediti i promicati bogoslužje te na taj način privući vjernike pod okrilje crkve.⁸³ Dolazak spomenute dvojice violinista nedvojbeno govori o povremenoj, ako ne i kontinuiranoj potrebi Đakovačke bi-

⁸¹ Uslijed epidemioloških implikacija pandemije COVID-19 javile su se poteškoće u istraživanju kako u pogledu pristupa gradivu i njegove dostupnosti, tako i u smislu vremenske ograničenosti njegove uporabe, a dodatna otežavajuća okolnost bila je i izgubljenost ili disperziranost gradiva.

⁸² Marija MALBAŠA: Glazbeni život Osijeka, *Osječki zbornik*, IX-X (1965), 141; Ladislav ŠABAN: Glazba u slavonskim samostanima u Lanosovićevo vrijeme, u: Dragutin Tadijanović – Đuro Berber (ur.): *Zbornik radova o Marijani Lanosoviću*, Osijek: Zavod za znanstveni rad JAZU, 1985, 121; Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: Johann Petrus Jakob Haibel i njegovo stvaralaštvo na području mise, *Arti musices*, 34 (2003) 1-2, 25.

⁸³ E. STIPČEVIĆ: Majstor singspiela u slavonskoj ravni, *Cantus*, 10 (2002) 115, 42.

skupije za profesionalnim glazbenicima, a time i violinistima. Pritom treba uzeti u obzir to da je u navedeno vrijeme postojala praksa glazbene potpore prilikom održavanja blagoslova i svećanih misa. Takva uobičajena glazbena praksa obavezno se izvodila uz prisustvo gudačkih i po mogućnosti puhačkih instrumenata.⁸⁴ Crkveni velikodostojnik koji je uvidio koliko je nužno da se u Đakovo dovedu školovani glazbenici i, napokon, prvi to i ostvario bio je biskup Mandić.

Dovođenjem bečkoga glazbenika Haibela u Đakovo Mandić je stvorio pretpostavke za razvoj crkvenog, a kasnije i svjetovnoga glazbenog života te sredine. Predstavlja li taj događaj temelj početcima violinističke prakse i poduke u Đakovu pitanje je *per se*. Neupitna je činjenica da je Haibelovim dolaskom i njegovom aktivnošću, napose skladateljskom, u Đakovu nikla potreba za školovanim pjevačima (koralistima) te glazbenicima violinističkog, flautističkog i drugih profila, o čemu svjedoče partiture njegovih šesnaest đakovačkih misa. U ovom trenutku ne raspolažemo s dovoljno pouzdanih i potrebnih podataka o tome kada je prvi violinist stigao u Đakovo, a iz istih razloga nije bilo moguće ni utvrditi kada je započela i kako se izvodila ta prva violinistička praksa i poduka. Proučavani izvori upućuju na mogućnost da je početkom 19. stoljeća ona u nekom obliku postojala te se protekom vremena razvijala. Prvi zabilježen spomen o violinistima nalazimo u već spomenutoj knjižici Filipovića Heldenthalskog. U njoj se spominje ime izvjesnog Fishera, koji je bio profesor u Pešti, a zasigurno je predavao i u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu. Ovdje je najvjerojatnije riječ o Bartolu Fischeru, jednom od prve četvorice profesora novoosnovanog liceja, koji je na poziv biskupa Mandića došao iz Ugarske kako bi popunio kvalitetom nedostatni nastavni kadar.⁸⁵ Uz njeга navedena su imena sjemeništaraca polaznika studija filozofije Ignacija Lukića te polaznika studija filozofije i teologije Joze Vranješevića i Valentina Vukasovića.⁸⁶ Za Vranješevića i Lukića sa sigurnošću se iz konteksta stihova može iščitati da su svirali violinu, dok se za navedenog Vukasovića otvaraju i druge moguće opcije. Navest ćemo Filipovićeve stihove kao potvrdu ovih navoda:

»Tad i Koller, koji veche jest Professor Mladexi,
Boxjeg Slova sad ucseche s' shnjimah pivvat potexi,
A i Fisher sad u Peshti Dilloredni Professor,
Bi kadase shto pripeti s' Egedamah berz na Kor,
I josht Jozo Vranjeshevich, Ignacia Lukich s' shnjim,
I Valentin Vukassovich, i sve nesnam da brojim...«⁸⁷

⁸⁴ L. ŠABAN: Glazba u slavonskim samostanima u Lanosovićevo vrijeme, 118.

⁸⁵ M. PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.–1906.*, 60; V. GEIGER: *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 19.

⁸⁶ M. PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.–1906.*, 115-116, 118-119.

⁸⁷ A. FILIPOVIĆ HELDENTHALSKI: *Život velikog biskupa, privelikog domorodca i največega priatelja našega Antuna Mandicha*, 106-108.

Naime, na mađarskom jeziku violina se naziva *hegedű*, pa je moguće pretpostaviti da je riječ »Egedamah« instrumentalni padežni oblik inačice mađarske riječi za violinu, koja se u to vrijeme rabila u kolokvijalnom govoru,⁸⁸ a riječ *hègede* bilježi i Hrvatski jezični portal kao sinonim za violinu.⁸⁹ Da je riječ o imenici može se zaključiti prema napisanom velikom slovu na početku riječi, što korespondira sa svim preostalim imenicama Filipovićeve djela u stihovima, koje su također pisane velikim početnim slovom. Prihvatimo li ovo tumačenje priloženog citiranog teksta, jasno se može izlučiti da je Fisher (Fischer) svirao violinu na katedralnom koru, a sljedeća dvojica (Vranjeshevich i Lukich) pritom su mu pomagali. Na koji je način trećenavedeni Vukassovich sudjelovao nije eksplicite determinirano. U prilog ovoj tezi govori i utvrđena činjenica da su posljednja navedena trojica u to vrijeme bila polaznici đakovačke škole Lyceum Episcopale⁹⁰ te da im je jedan od profesora bio spomenuti Fischer, koji ih je mogao dodatno podučavati sviranju violine. S obzirom na to da je bio među prvim profesorima koji su predavali na Bogoslovnom sjemeništu, moguće je da je upravo Fischer bio prvi koji je u okviru te institucije neformalno podučavao sjemeništarce sviranju violine.

U postojećoj literaturi također se pojavljuje podatak da je u ovom vremenskom periodu, početkom 19. stoljeća, kao violinist u đakovačkoj katedrali djelovao glazbenik Ulrich.⁹¹ U postojećim sačuvanim primarnim izvorima⁹² nije se pronašla potvrda takvog navoda. U navedenoj knjižici Haibelova suvremenika Filipovića Heldenthalskog Ulrich se izričito spominje kao pjevač,⁹³ odnosno koralist, što potvrđuju podatci pronađeni u arhivu Đakovačke nadbiskupije.⁹⁴ Ulrich se, naime, u I. Knjizi računa zaklada Stolne crkve od 1806.–1872. spominje nekoliko puta pod

⁸⁸ Na taj me podatak upozorio sadašnji *regens chori* đakovačke katedrale Ivan Andrić, na čemu mu zahvaljujem.

⁸⁹ ***: *hègede*, *Hrvatski jezični portal*, <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fV5vXBk%3D&keyword=hegede> (pristup 25. 2. 2023).

⁹⁰ M. PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806.–1906.*, 116.

⁹¹ R. PALIĆ-JELAVIĆ: Johann Petrus Jakob Haibel i njegovo stvaralaštvo na području mise, 24; Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: Sakralni opus Johanna Petrusa Jakoba Haibela, u: Bosiljka Perić-Kempf (ur.): *Glazbeni život Požege. II. Zbornik radova sa muzikoloških skupova u Požegi 2002. i 2003.* Požega: Grad Požega, 2004, 27. Autorica u obama navedenim člancima izrijekom navodi da je Ulrich bio violinist, a Stadler klarinetist: »[...] u spomenutom Lyceumu mogao poučavati crkveno pjevanje i posvetiti se skladanju i izvođenju vlastitih i tuđih crkvenih djela, blisko surađujući s nekolicinom prijatelja, guslačem Ulrichom i klarinetistom Stadlerom...« ne navodeći izvor tog podatka niti dalje o njemu polemizirajući. Autor je ovog rada prilikom pregleda autografa Haibelovih partitura u Zbirci muzikalija i audiomaterijala u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu dana 18. 6. 2021. utvrdio da nigdje nisu navedena imena potencijalnih izvođača pojedinih dionica, pa tako ni Ulricha.

⁹² HR-NAĐ, Đakovo, SK 68, I. Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806.–1872.; HR-NAĐ, Đakovo, SK 70, Knjiga računa Mandičevih zaklada od g. 1818.–1873.; HR-NAĐ, Đakovo, SK 72, V. Knjiga računa zaklada od g. 1834.–1874.

⁹³ »Ulrich tada i on dojde u Đakovu pivvat moch, Moj Shtiocse za te shkode, kad je slushat nemosh doch«; usp. A. FILIPOVIĆ HELDENTHALSKI: *Život velikog biskupa, privielikog domorođca i najvechega priatelja nashoga Antuna Mandicha*, 107.

⁹⁴ HR-NAĐ, Đakovo, SK 68, I. Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806.–1872. (13. 7. 1808).

	Perceptio	Expensae
55. Die 27 ^{ta} July 1806. Anatae th. (Lentini) sacrae tituli S. Petri ex annuo fl. 100 pro 3 ^{ta} Angaria soluti tate Quiscenta.		27.30
56. Die 28 ^{ta} July 1806. Catharinus Valentinus sacrae tituli S. Petri ex annuo fl. 100 pro 3 ^{ta} Angaria soluti tate Quiscenta.		23.
57. Die 30 ^{ta} July 1806. Sebastianus Ulrich Choraleus nova tituli S. Petri ex annuo fl. 100 a 3 ^{ta} Angaria usque ad 27 ^{ta} July soluti tate Quiscenta.		72.50
58. Die 30 ^{ta} July 1806. Sebastianus Ulrich Choraleus nova tituli S. Petri ex annuo fl. 100 a 3 ^{ta} Angaria usque ad 27 ^{ta} July soluti tate Quiscenta.		49.30
59. Die 30 ^{ta} July 1806. Joanni Trischler sacrae tituli S. Petri ex annuo fl. 24 pro 3 ^{ta} Angaria soluti tate Quiscenta.		6.
60. Die 30 ^{ta} July 1806. Joanni Trischler sacrae tituli S. Petri ex annuo fl. 100 pro 3 ^{ta} Angaria soluti tate Quiscenta.		27.30.
61. Die 30 ^{ta} July 1806. Joanni Trischler sacrae tituli S. Petri ex annuo fl. 24 pro 3 ^{ta} Angaria soluti tate Quiscenta.		6.
Latw fl. 41284.35.40478.24		

Slika 1: Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806. – 1872, HR-NAĐ, Đakovo, SK 68, I. (s dopuštenjem)

imenom Sebastian, ali uvijek u ulozi koralista, tj. pjevača. Ime Sebastiana Ulricha prvi put nalazimo u podacima iz 1806. godine, gdje je zabilježen kao koralist kojem je isplaćena plaća u iznosu od 72,50 forinti.

Do 1811. godine možemo pratiti njegove račune isplata za izvršene koralističke usluge, a potom ga ne nalazimo na spisku računa sve do 1817. godine. Nakon 1834. godine gubi se svaki trag njegova imena u računima Stolne crkve. Iz svega navedenog možemo zaključiti da se nisu pronašli relevantni dokazi koji bi upućivali na to da je Ulrich bio violinist, nego suprotno, stoga nema razloga za njegovo uvrštavanje među đakovačke violiniste. Da se nabrojene koraliste u I. Knjizi računa zaklada Stolne crkve od 1806.–1872. može smatrati isključivo pjevačima potvrđuje činjenica da se uloga upravitelja kora (*regens chori*) redovito posebno isticala, a ostali glazbenici instrumentalisti bilježili su se kao *Organista*, *Musico* ili *Chori Musico*, a kasnije i kao *muzikanti*, o čemu svjedoči niz zabilježenih imena tih glazbenika. Tako se, primjerice, 1834. godine uz ime Joanni Rüttiger pojavljuje opaska *Musico*, a 1841. godine s istom atribucijom bilježi se Joanni Trischler, dok 1839. godine nalazimo Joanna Hummela i Florian Rittigera zabilježene kao *Chori Musico*.⁹⁵

⁹⁵ HR-NAĐ, Đakovo, SK 68, I. Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806.–1872. (? . ? . 1839).

Tijekom 1848. godine podatci iz te računske knjige više se nisu pisali na latinском, nego na hrvatskom jeziku, pa se glazbenici označavaju kao *muzikanti*. Primjere takvih zabilješki isplata *muzikantima* nalazimo već iste godine za Ivana Humla i Ivana Laczka,⁹⁶ a kasnije i za druge glazbenike. Nažalost, zasad nije bilo moguće doprijeti do podataka o tome koje su instrumente oni svirali. Uzgred bih želio ukazati na još jedan neprecizan podatak vezan uz đakovačke koraliste koji cirkulira u muzikološkim radovima koji se bave Đakovom i njegovim glazbenim životom. Naime, često se pogrešno navodi ime Bartlich jednog od prvih pridošlih koralista, a zapravo je riječ o Antoniu Bortlichu (Bortlicku), kojeg ispravno navodi Filipović Heldenthalski, a nalazimo ga i u I. Knjizi računa zaklada Stolne crkve od 1806.–1872. i to 1811. godine.⁹⁷

Sredinom 19. stoljeća pozornost privlači slučaj Antuna Jobsta.⁹⁸ Njegovo se ime prvi put spominje u računskim knjigama Stolnog kaptola 1855. godine. Taj podatak korespondira s podatkom da je Jobst tijekom 1853/54. godine bio učitelj u Glavnoj pučkoj školi u Đakovu, nakon čega napušta tu službu⁹⁹ te novo zaposlenje nalazi sljedeće godine u Stolnoj crkvi. Uz njegovo ime u računima isplata redovito do 1861. godine stoji opaska »pomagač« ili »muzike pomagač«. Kakvu je zadaću Jobst do 1861. godine ondje obavljao možemo pretpostaviti na temelju uloga drugih glazbenika svirača navedenih u računskoj knjizi. Naime, već spomenuti glazbenici Laczko i Rüdiger (Rittiger) najčešće su se navodili kao »muzikanti«. Godine 1860. obojica su uz Jobsta zapisani kao »pomagači«, a iz 1861. godine posjedujemo podatak da je Rüdiger (Rittiger) isplaćen kao »muzike pomagač«, a Lacko (Laczko) kao »muzikant«.¹⁰⁰ Predočene činjenice mogle bi upućivati na to da se pod pojmom »pomagač«, odnosno »muzike pomagač«, podrazumijevao pomoćni svirač koji nije izvodio sve programom predviđene skladbe, nego samo neke od njih ili čak neke dijelove određenih skladbi. U svakom slučaju, njegova je uloga bila manje zahtjevna, zbog čega je i bio manje plaćen, što je vidljivo iz iznosa isplaćenih primanja. Dokaz o tome da je riječ o glazbeniku sviraču, a ne poslužniku kod or-

⁹⁶ *Ibid.*, (20. 4. 1848).

⁹⁷ HR-NAĐ, Đakovo, SK 68, I. Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806.–1872. (1. 2. 1811); Andrić ispravno navodi ime jednog od prve šestorice koralista, koji su u Đakovo došli 1806. godine. Usp. I. ANDRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, 642, bilj. 33.

⁹⁸ Antun Jobst (? .? . 1815, Darda – 21. 8. 1897, Đakovo) godine 1845. postaje učitelj u pučkoj školi u Đakovu nakon smrti učitelja Adama Matkovića, čija mu je kći Terezija (1820-1870) postala suprugom s kojom je imao sina Karla (1847-1876) i kćer Stanislavu. Nakon smrti prve supruge ponovno se oženio 2. 8. 1871. Marijom rođ. Bručić. U drugom je braku 1872. godine rođen sin Antun, koji je preminuo u dobi od mjesec dana. U pučkoj školi u Đakovu službovao je do kraja školske godine 1853/54. te je prihvatio službu koralista stolne crkve. Usp. Željko LEKŠIĆ: Koralističke kuće u Pavićevoj ulici u Đakovu i njihovi stanari, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9 (2009) 1, 12.

⁹⁹ H. MILETIĆ: Pregled đakovačkog školstva, 161.

¹⁰⁰ HR-NAĐ, Đakovo, SK 68, I. Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806.–1872. (Mjesec Siečnja 1861).

gulja (»potezač mijehova« ili »potezač orgulja«)¹⁰¹ nalazimo u posebnom navođenju izdataka za *vučenje orgulje*, što je ekvivalent Grgićevu »potezaču mijehova«, odnosno »potezaču orgulja«.¹⁰² Analogno tomu daje se izvesti zaključak da je i Jobst povremeno kao »musike pomagač« svirao na katedralnom koru. Premda se Jobst od 1861. godine isprva pojavljuje u ulozi pjevača,¹⁰³ a nadalje stječe status koraliste (od 1862), na zanimljiv podatak nailazimo u godišnjim izvješćima samostanske škole Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu. U objedinjenom školskom izvješću Glavne učione dječaka te s njom spojenog Kraljevskog učiteljišta (preparandije utemeljene 1857. godine) i Djevojačke glavne učione koje se odnosi na školsku godinu 1862/63. pronalazimo podatak da je Jobst predavao pjevanje i glazbu.¹⁰⁴ Analizirajući i komparirajući đakovačka, križevačka i vukovarska školska izvješća, uočila se kompatibilnost među najranijim izvješćima u pogledu načina navođenja učiteljskog osoblja koje je bilo zaduženo za glazbu i naziva podučavanog predmeta. U tim prvim izvješćima uobičajena praksa svodila se na ispisivanje njihova punog imena i prezimena pored kojeg se kao predmet navodilo pjevanje i glazba ili samo glazba. Pod pojmom glazba tada se podrazumijevala poduka nekog instrumenta, što potvrđuju sva tri spomenuta školska izvješća. Tek su se kasnijih godina, osobito ako je bilo više učitelja, predmeti iz glazbe specificirali prema pojedinom nazivu instrumenta i pripadajućem učitelju donoseći, uz ime učitelja, i podatak što se učenika zaista podučavalo ili bi se uz popis učenika navodio instrument koji su oni pohađali te pripadajući predmetni predavač. S obzirom na predočeno, može se govoriti o mogućoj indiciji da je Jobst u toj školi podučavao violinu, na što upućuje spomenuto đakovačko školsko izvješće za 1862/63. školsku godinu, ali i činjenica na koju ukazuje Lovro Županović da su učitelji na našim tadašnjim preparandijama uz obveznu poduku iz orgulja mogli pohađati dodatne satove iz gudačkih, a kasnije i puhačkih instrumenata.¹⁰⁵ Usto je pronađen i podatak da je u navedeno vrijeme Julio Trausmüller, kasnije svećenik Đakovačke biskupije, pohađao đakovačku dječачku školu u kojoj mu je satove glazbe držao Jobst.¹⁰⁶

¹⁰¹ Miljenko Grgić između ostalih naziva poslužnika kod orgulja navodi i spomenuta dva pritom ukazujući na osobu čiji je zadatak bio gaženje mijeha orgulja, kojim se postupkom pokretao njezin mehanizam i tako omogućavalo sviranje. Usp. Miljenko GRGIĆ: *Glazbena kultura u splitskoj katedrali 1750.–1940.*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 1997, 40.

¹⁰² HR-NAĐ, Đakovo, SK 68, I. Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806.–1872. (Miseca Siečnja i Miseca Srpnja 1861).

¹⁰³ HR-NAĐ, Đakovo, SK 68, I. Knjiga računa zaklade Stolne crkve od 1806.–1872. (Miseca Siečnja 1861).

¹⁰⁴ Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Pervo godišnje izvestje uzorne Glavne učione dječakah i s njom spojenog k. učiteljišta, kako takodjer i Djevojačke glavne učione u Djakovu na koncu školske godine 1862/63., II., Učiteljsko osoblje.

¹⁰⁵ Lovro ŽUPANOVIĆ: *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb: Školska knjiga, 1980, 135.

¹⁰⁶ Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Pervo godišnje izvestje uzorne Glavne učione dječakah i s njom spojenog K. učiteljište, kako takodjer i Djevojačke glavne učione u Djakovu na koncu školske godine 1862/63., III., 17, Razredjenje učenikah.

Traumüllera ponovno susrećemo kao vjeroučitelja u izvješću učionice Samostana Milosrdnih sestara sv. Križa u školskoj godini 1880/81,¹⁰⁷ a postoji i novinski zapis da je 15. lipnja 1873. kao klerik na koncertu u čast ravnatelja Biskupijskog sjemeništa dr. Franje Šagovca na violini uz pratnju glasovira izveo skladbu *Le Bani* H. Loüela i ulomak iz Verdijeve opere *Ernani* obrađen za violinu i gitaru.¹⁰⁸ Traumüllera je na glasoviru pratio klerik Kelek, a na gitari klerik Šmider.¹⁰⁹ Jobstov opseg glazbenog djelovanja time nije zaokružen. Njegovo područje glazbenih interesa obuhvaća i rad u okviru Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad«. On je aktivan član tog pjevačkog društva od samog njegova osnutka, a nalazimo ga na popisima podupirućih i izvršnih članova sve do 1870. godine.¹¹⁰ Godine 1871. Jobst je imenovan za člana uprave Društva,¹¹¹ dok ga od 1872. godine ne nalazimo ni na popisu članova niti kao člana uprave Društva, što upućuje na pretpostavku da ga je te godine napustio. Njegov sin Dragutin, također dugogodišnji član »Sklada«, 1871. godine je postavljen za društvenog zborovođu te je tu dužnost s prekidima obavljao do 30. travnja 1876. godine, kada je zbog bolesti napušta, a vođenje zbora preuzima Dragutin Trischler.¹¹² Zanimljivim se čini podatak da je 1879. godine za zborovođu »Sklada« imenovan već spomenuti učenik Jobsta Traumüller.¹¹³

Brojni autori isticali su značaj i velik doprinos svećenika i skladatelja Hladačeka i Vallingera u razvoju đakovačkoga glazbenog života. Tim autorima pripada i Matija Pavić, koji u svojoj knjizi uz zasluge spomenute dvojice nabraja svećenike biskupije koji su djelovali oko sredine 19. stoljeća i tijekom njegove druge polovice, a bili su osposobljeni svirati orgulje, harmonij, glasovir, gitaru, flautu i violinu. Uz Hladačeka i Vallingera navodi Iliju Okrugića, Ivana Tombora, Julija Liebalda, Anđelka Voršaka, Julija Vončinu, Franju Vuljaka, Traumüllera i druge¹¹⁴ ne iznoseći precizno kojim su instrumentima bili vični. U trenutno najopsežnijoj studiji o Vallingeru objavljenoj 2015. godine¹¹⁵ ne nalazimo podatak da je posjedovao vještinu sviranja na violini, a za Hladačeka je poznato da je od gudačkih instrumenata svirao violončelo.¹¹⁶ Od preostalih u Pavićevoj knjizi navedenih svećenika poznato

¹⁰⁷ Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Izvještaj o djevojačkih učionah u samostanu silosrdnica koncem školske godine 1880/81., 18, Pregled učiteljskog osoblja (30. 7. 1881).

¹⁰⁸ ***: Viestnik, *Glasnik biskupije Džakovačko – Srijemske*, I (1873) 13, 104.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ M. HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863.–1939.*, 23, 28, 36, 40, 42, 44, 46.

¹¹¹ *Ibid.*, 46.

¹¹² *Ibid.*, 58, 404; E. TRISCHLER: *Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830.–1896.*, 109.

¹¹³ M. HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863.–1939.*, 64, 404.

¹¹⁴ M. PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806. – 1906.*, 347.

¹¹⁵ I. ANDRIĆ: *Josip Vallinger – svećenik i glazbenik*, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12 (2015) 1, 41–54.

¹¹⁶ Marijana PINTAR: *Hladaček, Hinko*, *Hrvatski biografski leksikon online*, 2002, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7686>> (pristup 10. 9. 2021).

nam je da su violinu znali svirati jedino Okrugić,¹¹⁷ koji ju je učio svirati u ranoj mladosti, a kasnije se u cijelosti posvetio pisanju poezije, rodoljubnih pjesama i skladanju, te već spomenuti klerik Trausmüller, koji kao svećenik kasnije djeluje u Novaku.¹¹⁸ Postojanje violinističke prakse u okviru Sjemeništa potvrđuju imena bogoslova koji su nastupali svirajući violinu u povodu crkvenih svečanosti ili u prigodi svećanih akademija u Bogoslovnom sjemeništu tijekom prve polovice 20. stoljeća. Iz tiska su nam poznati inicijali imena i/ili puna prezimena bogoslova G. Knolla, S. Šarića, Lj. Štulhofera, I. Halbedela, A. Arnolda, Đ. Burkuša, N. Jegera i izvjesnog Haupta, kojem se ne navodi inicijal imena.¹¹⁹ Ponekad u tisku nisu navedene točke programa pojedinih koncerata, a kad se u nekim člancima navode, nerijetko su podaci nepotpuni i neprecizni, što je otežavalo identifikaciju djela koje se izvodilo i njegova autora, posebice ako se radilo o nekom manje poznatom skladatelju i djelu ili o mogućim obradama izvornika namijenjenim izvođenju na drugim solističkim instrumentima ili tipovima komornih sastava, a to je bio čest slučaj. Takav primjer možemo pronaći u programu koncerta objavljenog 15. prosinca 1927. godine u *Glasniku biskupija Bosanske i Srijemske*, gdje se navodi bogoslov Knoll, koji na violini izvodi djelo *Fantaisie avec des motifs de l'opera »Faust«*¹²⁰ uz glasovirsku pratnju prof. dr. I. Rogića.¹²¹ Nikakvi relevantni podatci ili utemeljeni dokazi ne upućuju na mogućnost postojanja violinista u Đakovu u to vrijeme koji bi bio u stanju izvoditi tako zahtjevna i virtuozna djela za violinu na motive iz Gounodove opere *Faust* poput P. de Sarasateove *Koncertne fantazije na teme iz Gounodove opere Faust op. 13* ili *Faust fantazije op. 20* H. Wieniawskog te iz priloženog programa nije moguće zaključiti o kojoj je skladbi zaista riječ. Preostali navedeni programi uka-

¹¹⁷ ***: Nekrolog Ilija Okrugić, *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, XXV (1897) 11, 104-105; I. AN-DRIĆ: Skica za povijest glazbenog života u katedrali, 656.

¹¹⁸ M. PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806. – 1906.*, 347.

¹¹⁹ ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LV (1927) 23, 200; ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LVI (1928) 23, 196; ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LVII (1929) 23, 192; ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LVIII (1929) 12, 108; ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LVIII (1930) 23, 160; ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LIX (1931) 11, 96; ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LIX (1931) 23, 192; ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LXII (1934) 4, 32; ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LXII (1934) 23, 191.

¹²⁰ ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LV (1927) 23, 200; U *Glasniku biskupije Bosanske i Srijemske* navedeno je da je Charles Gounod autor tog djela premda nema indikacije za takvo navođenje. Usp. Steven HUEBNER: Gounod, Charles-François, *Grove Music Online*, <<https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/display/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000040694?rskey=oF4VuA&result=1#omo-9781561592630-e-0000040694-div1-11>> (pristup 11. 3. 2023).

¹²¹ Ivan Rogić (Tomašanci, 1900. – Đakovo, 1968), profesor crkvenog prava, povjesničar umjetnosti. Gimnaziju je završio u Osijeku, bogosloviju u Đakovu, a svećenik je bio od 1922. Na studiju u Rimu 1924-1925, kanonik od 1944. Podupirao je rad hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu. Bio mu je potpredsjednikom 1930. i tajnikom 1931. Osim djela iz kanonskog prava pisao je radove iz teologije, povijesti crkve, društvenih znanosti, ekonomije, svećeničkog odgoja i povijesti umjetnosti. U kulturnoj povijesti Đakova ostavio je traga pišući o đakovačkoj katedrali kao jedan od njezinih najboljih poznavatelja. Luka MARIJANOVIĆ: Kulturno-prosvjetna i preporodna djelatnost profesora i studenata Đakovačke bogoslovije, *Diacoensia: teološki prilozi*, 4 (1996) 1, 134.

zuju na to da izvođene skladbe za violinu nisu zahtijevale više od solidne današnje završene osnovnoškolske violinističke naobrazbe.

O doprinosu obitelj Trischler razvoju glazbenog života Đakova ne treba dvojiti. Nekoliko generacija navedene obitelji svojim je radom obilježilo glazbeno-kulturnu scenu toga grada te dalo značajan obol njezinu razvoju na području crkvene i svjetovne glazbe tijekom prve polovice 19. stoljeća i u prvim desetljećima 20. stoljeća. Članovi te obitelji, počevši od prvopridošloga Gašpara Trischlera (1830), njegova sina Ivana Nepomuka starijeg te Ivanovih sinova Dragana i Ivana Nepomuka mlađeg, obavljali su poslove koralista, orguljaša i upravitelja kora u đakovačkoj katedrali tijekom jednoga, gotovo cijelog, stoljeća (do 1922), a Gašparov najmlađi sin Đuro bio je katedralni koralist.¹²² Usto, ime Ivana Nepomuka starijeg nalazimo među prvim osnivačima Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad«, u kojem je bio prvi zborovođa.¹²³ Pjevački zbor društva »Sklad«, kasnije nazvan »Preradović«, potom su, među ostalima, vodili Dragutin, Đuro i Ivan Nepomuk ml. Početkom druge polovice 19. stoljeća djeluje glazbeni sastav Ivana Nepomuka starijeg, koji je uz njega sačinjavalo još šest svirača, s kojima je nastupao na društvenim koncertima te raznim zabavama i plesovima.¹²⁴ Nije nam poznato o kojem je tipu ansambla riječ, kao ni koja su imena njegovih članova. Osamdesetih godina istog stoljeća djelovala je glazba Dragutina Trischlera.¹²⁵ Na prijelazu 19. u 20. stoljeće na koncertima novoosnovanog pjevačkog društva »Preradović« povremeno nastupa salonski orkestar sastavljen od članova Društva. Orkestar su sačinjavali Makso i Jakov Bruck, za koje nešto kasnije doznajemo da su svirali violinu,¹²⁶ te Ivan Trischler, Milutin Machulka, Ivan Sprachman i Dragutin Trischler.¹²⁷ Gdje su i kada Makso i Jakov naučili svirati violinu nije bilo moguće utvrditi jer su arhivsko gradivo Društva kao i drugi materijali koji su poslužili M. Horvatu pri pisanju »Spomenice« u međuvremenu izgubljeni.¹²⁸ Iz dostupnih podataka vidljivo je da članovi obitelji Trischler nisu svirali niti podučavali violinu, što potvrđuje i citirani rad Erwina Trischlera, potomka ove obitelji. Kao pripadnici Židovske općine Bruckovi su prvu poduku violine možebitno dobili u okviru svoje malobrojne zajednice s obzirom na činjenicu da su se đakovački Židovi, uz sva nastojanja da se uklope u postojeću sredinu, držali prilično izolirano u odnosima sa starosjediocima.¹²⁹ U okviru te zajednice nalazimo podatak da je njihov pripadnik

¹²² E. TRISCHLER: Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830.–1986., 9-100; I. ANDRIĆ Skica za povijest glazbenog života u katedrali, 647, 649.

¹²³ E. TRISCHLER: Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830.–1986., 104; M. HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863. – 1939.*, 404.

¹²⁴ M. HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863. – 1939.*, 45.

¹²⁵ *Ibid.*, 71.

¹²⁶ *Ibid.*, 154.

¹²⁷ *Ibid.*, 131.

¹²⁸ Branko OSTAJMER: Dr. Mato Horvat i njegov rukopis »Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja«, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 10 (2011) 1, 192.

¹²⁹ *Ibid.*, 211.

Vlado Loschitz (Lošić) svirao violinu na *jour fixe* održanom 22. prosinca 1923. godine u organizaciji Židovskog kulturnog društva u Đakovu izvodeći Mozartov menuet za violinu. Nije precizno navedeno koji je menuet u pitanju, ali je vjerojatno riječ o obradi za violinu nekog od njegovih menueta.¹³⁰ Nije nam poznat podatak kod koga je Lošić učio svirati violinu, ali znamo da je bio u rodbinskim vezama sa židovskom obitelji Frank iz Đakova te da je zajedno sa svojom obitelji poginuo u jednom napadu njemačke vojske za vrijeme Drugog svjetskog rata.¹³¹

Krajem 19. stoljeća pa nadalje, kako se već navelo, uz Hrvatsko je pjevačko društvo »Preradović« jedan od glavnih nositelja glazbenog đakovačkog života Dobrovoljno vatrogasno društvo Đakovo, isprva sa svojom limenom glazbom. Točan datum osnutka vatrogasne limene glazbe nije nam poznat, no podatak da je 1889. godine članom Upravnog odbora Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo bio kapelnik glazbe Josip Keller govori da je te godine, ako ne i nešto ranije, djelovala limena glazba.¹³² Na programu koncerta održanog 25. studenog 1924. godine u organizaciji Hrvatskog pjevačkog društva »Preradović« nalazi se podatak o nastupu gudačkog kvarteta toga vatrogasnog društva uz izvođenje Mozartove simfonije.¹³³ Nije precizno navedeno o kojoj je simfoniji riječ, ali podatak ukazuje na to da je tada vatrogasna glazba uz limenu imala i gudačku sekciju. Također je pronađen podatak da je između 1925. i 1930. godine djelovao orkestar od 90 plaćenih glazbenika u okviru vatrogasnog društva.¹³⁴ Na ime duga Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo 1932. godine neke instrumente vatrogasnog orkestra preuzima Dobro biskupije đakovačke te ih 1933. godine za svoje potrebe otkupljuje Hrvatsko pjevačko društvo »Preradović«. Popis prodanih instrumenata omogućuje nam uvid u tip orkestra koji je djelovao u sklopu Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo.¹³⁵ Iz popisa nabavljenih instrumenata moglo bi se zaključiti da je riječ o nepotpunom sastavu simfonijskog orkestra koji ne uključuje baš sve instrumente takvog tipa orkestralnog tijela kako ni u brojčanom pogledu, tako ni prema vrstama glazbala. Međutim, fotografija iz 1930. godine govori o gotovo čitavom sastavu simfonijskog ansambla (Slika 2).¹³⁶ Detaljniji uvid u strukturu i djelovanje tog sim-

¹³⁰ *Ibid.*, 213.

¹³¹ Branko OSTAJMER: Obitelj Frank i njihova prisutnost u životu grada Đakova, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12 (2015) 1, 90, bilj. 76.

¹³² B. ŠPEHAR st. – B. ŠPEHAR ml. – I. GRIZAK: *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, 22.

¹³³ M. HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863. – 1939.*, 259.

¹³⁴ B. ŠPEHAR st. – B. ŠPEHAR ml. – I. GRIZAK: *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, 44.

¹³⁵ M. HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863. – 1939.*, 333.

¹³⁶ Privatna zbirka fotografija Željka Lekšića, Đakovo, Fotografija Gudački orkestar Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Đakovu 1930. godine. Na predmetnoj fotografiji pored gudačkog korpusa orkestra vidljivi su i neki puhački instrumenti, harfa i dio sekcije udaraljki, po čemu zaključujemo da je vjerojatno riječ o simfonijskom orkestru, ali nije moguće preciznije utvrditi potpuni sastav puhačke sekcije.

Slika 2: Gudalački orkestar Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Đakovu 1930. godine, fotografija, Privatna zbirka fotografija Željka Lekšića (s dopuštenjem)

fonijskog sastava nije bio moguć zbog toga što je gradivo Dobrovoljnog vatrogasnog društva izgubljeno,¹³⁷ no postoji podatak o tome da je orkestar vodio kapelnik Josip Faletić.¹³⁸

Uz sve poteškoće koje su slijedile ovo istraživanje ipak su pronađeni autentični tragovi poduke violine u Đakovu iako ne datiraju iz razdoblja samih početaka tamošnje violinističke prakse.

Prve sačuvane podatke o poduci violine nalazimo u školskim izvješćima samostanske škole Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu. Družba Milosrdnih sestara sv. Križa stigla je iz Švicarske 1868. godine u Đakovo na poziv biskupa Strossmayera. Ona je preuzela rad u četverogodišnjoj ženskoj pučkoj školi koju su od 1856. do 1864. godine vodile Sestre Milosrdnice sv. Vinka Paulskog iz Zagreba, a do 1870. godine civilne učiteljice. Od 1870. pa sve do 1945. godine škole i samostanski internat vodile su Sestre sv. Križa.¹³⁹ Kada je 1875. godine u Đakovu ukinuta ženska preparandija, biskup Strossmayer nastojao je da se umjesto nje otvori privatna djevojačka viša škola. Godine 1879. Vlada je odobrila otvaranje đakovač-

¹³⁷ Iz više različitih izvora utvrdilo se da je arhiv izgubljen u preseljenju DVD-a.

¹³⁸ M. HORVAT: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863.–1939.*, 295.

¹³⁹ M. s. E. RADIČEVIĆ: *Odgovorno-prosvjetno djelovanje Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu i Osijeku*, 230-232.

ke samostanske Više djevojačke škole s pravom javnosti, koja je odmah započela s radom.¹⁴⁰ U okviru ove škole 1880. je godine započela poduka sviranja glazbenih instrumenata u formi neobligatne privatne nastave. Dokumentacija kojom trenutno raspolažemo govori da je poduka gotovo neprekidno trajala od 1883. do 1924. godine, o čemu posjedujemo godišnja školska izvješća za sva godišta izuzev školskih godina 1887/88, 1892/93, 1895/96, 1902/03, 1906/07, 1908/09, 1912/13, 1913/14. i 1917/18. u formi rukopisa ili tiskanih knjižica.¹⁴¹ Nije nam poznato što se događalo s podukom instrumenata nakon 1924. godine niti posjedujemo zapise o njezinu postojanju. Nastava je do spomenute godine obuhvaćala poduku iz glasovira, citre i violine. Od 1883. do 1896. godine u školskim izvješćima nalazimo samo podatke o poduci glazbe iz kojih se ne može razabrati o kojoj je instrumentalnoj poduci riječ. Poduka violine prvi je put zabilježena 1896. godine, o čemu svjedoči školsko izvješće za 1896/97. školsku godinu iz kojeg doznajemo da je violinu predavala sestra Agata Haidelmayer, a da su nastavu pohađale tri učenice.¹⁴² Od 1896. do 1900. godine redovito se održavala poduka violine, a u školskoj godini 1897/98. broj polaznika dosegao je pet učenica.¹⁴³ Najveći broj polaznika tijekom cijeloga perioda poduke do 1924. godine zabilježen je u školskoj godini 1915/16. Tada je nastavu violine pohađalo devet učenica.¹⁴⁴ U školskim godinama 1898/99. i 1899/1900. umjesto sestre Haidelmayer nastavu violine preuzima sestra Marina Sperandio.¹⁴⁵ Sljedeće četiri školske godine nastava violine nije se održavala jer nije bilo ni jednog zainteresiranog polaznika. Od školske godine 1904/05. ponovno se uspostavlja violinska poduka, a nastavu održava sestra Haidelmayer do uključivo školske godine 1911/12. s izuzetkom školskih godina 1906/07. i 1908/09, o kojima ne posjedujemo izvješća.

Nije nam poznato što se događalo s podukom violine između 1912. i 1914. godine jer nije sačuvana službena dokumentacija vezana za taj period. Od školske godine 1914/15. ponovno nalazimo podatak o poduci violine, koju sada provodi

¹⁴⁰ *Ibid.*, 234.

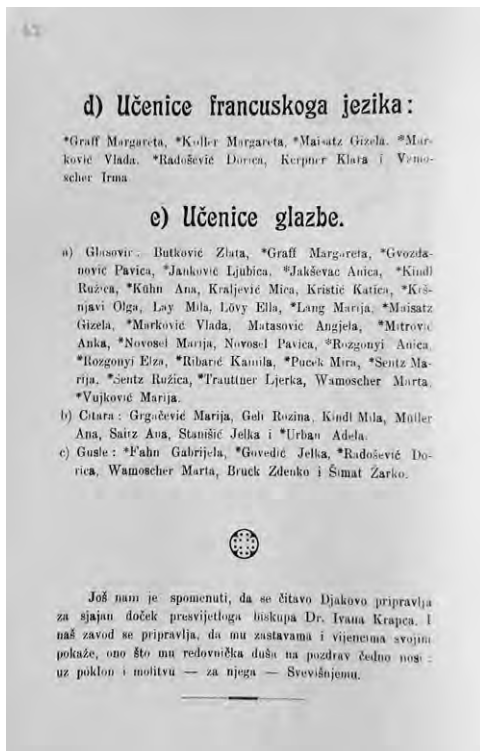
¹⁴¹ Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Izvješća djevojačke škole u samostanu Sestara svetoga Križa, (šk. god. 1896/97. – 1923/24); Hrvatski školski muzej (nadalje: HŠM), Zagreb, Zbirka školskih izvješća, A XXVII, 42, Izvještaj o djevojačkih učionah u samostanu milosrdnica (šk. god. 1883/84. – 1911/12). Izuzev gore navedenih školskih godina koje nedostaju u obama arhivima.

¹⁴² Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Izvješće djevojačkih škola u samostanu sestara svetoga Križa koncem školske godine 1896/97, 40, Učiteljsko osoblje: b) Za neobligatne predmete; 53, g) Učenice glazbe (27. 6. 1897).

¹⁴³ Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Izvješće djevojačkih škola u samostanu Sestara svetoga Križa koncem školske godine 1897/98, 33, g) Učenice glazbe (28. 6. 1898).

¹⁴⁴ Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Izvješće šk. god. 1915/16, Učenice glazbe: za gusle 9 (strojopis).

¹⁴⁵ Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Izvješće djevojačkih škola u samostanu Sestara svetoga Križa koncem školske godine 1898/99, 42, Učiteljsko osoblje: b) Za neobligatne predmete (28. 7. 1899); i Izvješće djevojačkih škola u samostanu Sestara svetoga Križa koncem školske godine 1899/1900, 26, Učiteljsko osoblje: b) Za neobligatne predmete (28. 6. 1900).

Slika 3a i b: Naslovnica i Popis učenica glazbe, Izvješće niže pučke škole i samostanske više škole Sestara svetoga Križa koncem školske godine 1909.-1910, Đakovo: Tisak Biskupijske tiskare, 1910, Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo (s dopuštenjem).

sestra Klotilda Helmer. U vrijeme Prvog svjetskog rata nastavlja se poduka violine u okviru Više djevojačke škole s pravom javnosti, a violinu uz sestru Helmer opet podučava i sestra Haidelmayer (u školskom izvješću navodi se prezime Heidlmaier), kako je razvidno iz školskog izvješća za 1915/16. školsku godinu. Od školske godine 1916/17. pa do 1921/22. violinu je podučavala jedino sestra Haidelmayer s izuzetkom školske godine 1917/18, za koju ne posjedujemo izvješće. Iz preostalih dvaju izvješća koja posjedujemo za sljedeće dvije školske godine saznajemo da je violinu predavala sestra Serafina Topić. Nužno je napomenuti da poduku violine nisu pohađale samo pitomkinje samostana i buduće redovnice nego i djevojčice iz građanskih đakovačkih obitelji. Osim toga, za razliku od uvriježenog mišljenja da se u okviru djevojačke škole glazbena poduka nudila samo djevojčicama, valja istaknuti da su satovima violine pristupali i dječaci. Prvi se put ime muškog polaznika nastave violine spominje u izvješću za 1904/05. školsku godinu,

a riječ je o učeniku Vladi pl. Labašu.¹⁴⁶ Sam obrazovni proces odvijao se, čini se, proizvoljno. Na to ukazuje broj nastavnih sati violine koji je varirao od sat i pol do dva i pol sata tjedne obuke, ovisno o pojedinoj školskoj godini, da bi se u posljednjim dvjema evidentiranim godinama trajanje nastave ustalilo na dva sata tjedno po učeniku. U izvješćima nisu navedeni nastavni programi, što također upućuje na proizvoljan pristup izboru nastavne građe svake pojedine nastavnice violine. Uz to nije bio utvrđen broj godina učenja, a ovisio je isključivo o interesu polaznika, te se ne može govoriti o pravom formalnom obrazovanju. Najredovitija polaznica nastave bila je učenica Mercedes Vitezić, koja se u odnosu na ostale polaznike najdulje školovala pohađajući poduku tri godine.¹⁴⁷ S obzirom na to da nitko od navedenih učenika kasnije nije evidentiran kao glazbenik niti ga se moglo pronaći na zabilježenim koncertnim programima u dosad prezentiranoj literaturi i sekundarnim izvorima,¹⁴⁸ drugim riječima, da nemamo podataka da su kao violinisti sudjelovali u kreiranju đakovačkoga glazbenog života, može se zaključiti da razina poduke najvjerojatnije nije prelazila elementarni, amaterski nivo znanja i sviračkih vještina.

Iako jedine pouzdane podatke o poduci violine u Đakovu i učiteljima nalazimo u školskim izvješćima samostanskih škola Milosrdnih sestara sv. Križa, vrlo je vjerojatno da je jedan od prvih učitelja violine bio Bartol Fischer, profesor u novoutemeljenom Biskupijskom sjemeništu. U nastavku se prezentiraju biografije učitelja prema kronologiji poduke violine.

Bartol Fischer (Gnezda, sjeverna Ugarska, 24. 8. 1782. – Pešta, 6. 11. 1851) u Đakovo je stigao iz Spiške biskupije u sjevernoj Ugarskoj, gdje je djelovao kao svećenik. *Studia humaniora*¹⁴⁹ završio je u Podolinu, filozofiju u Košicama i Pešti, a teologiju u Požunu (Bratislavi). Pretpostavlja se da je tijekom školovanja primio poduku iz glazbe, pa time i violine. Od 1796. godine, kada postaje svećenik, tri i pol godine obavlja kapelansku dužnost u Podolinu i Olublu. Potom je angažiran kao privatni učitelj i odgajatelj sinova grofa Ivana Szirmaya u Košicama do kolovoza 1806. godine. U rujnu iste godine prima poziv biskupa Mandića da preuzme mjesto sjemenišnog profesora. Saznavši za Mandićevu ponudu, sa zadovoljstvom je prihvaća te preuzima predavanje teoloških predmeta (Moral i Pastoral s Pravom)

¹⁴⁶ HŠM, Zagreb, Zbirka školskih izvješća Đakovo, Zbirka školskih izvješća, A XXVII, 42, Izvješće djevojačkih škola u samostanu Sestara svetoga Križa za školsku godinu 1904/05, Učenicke glazbe (28. 6. 1905).

¹⁴⁷ Usp. Izvješća od školske godine 1897/98. do školske godine 1899/1900.

¹⁴⁸ Istražio se sljedeći lokalni tisak: *Glasnik biskupije Bosanske i Srijemske* u razdoblju djelovanja škole; *Hrvatske pučke novine* u periodu izlaženja (1907-1913); *Đakovačke pučke novine* u periodu izlaženja (1920-1923), *Đakovačke hrvatske pučke novine* u periodu izlaženja (1913-1914).

¹⁴⁹ *Studia humaniora* primjenjiva su znanja koja koriste čovjeku u njegovu društvenom životu, a podrazumijeva predmete gramatiku, retoriku, etiku, poetiku i povijest. Usp. Leo RAFOLT – Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER – Milovan TATARIN: *Studia humanitatis, Leksikon Marina Držića, digitalno izdanje*, <<https://leksikon.muzej-marindržic.eu/studia-humanitatis/>> (pristup 11. 3. 2023).

dana 28. siječnja 1807. godine. Spominje se kao svirač na violini u knjižici A. Filipovića Heldenthalskog, iz čega je proizašla hipoteza da je kao jedan od prvih profesora na Sjemeništu privatno učio polaznike svirati violinu. Od 1814. godine obnaša dužnost biskupskog tajnika Đakovačke biskupije, koju je počeo neslužbeno obavljati još kao profesor Sjemeništa 1811. godine. Nakon dvogodišnjeg tajničkog službovanja u Đakovu, 1816. godine postavljen je za profesora teologije na Bogoslovnom fakultetu u Pešti. Već sljedeće godine promoviran je u redovnog profesora Morala, a školske godine 1831/32. stječe čast *Rectoris magnifici* sveučilišta. Školske godine 1839/40. obavlja dužnost dekana Teološkog fakulteta u Pešti. Njegov je učenik bio i Strossmayer, kojeg je jako cijenio, podržavao i često nagrađivao. Godine 1848. odlazi u mirovinu. Preminuo je na godišnjicu otvorenja đakovačkog sjemeništa, 6. studenog 1851. godine u Pešti.¹⁵⁰

Marie Heidlmayer (Haidelmayer), sestra Agata (Behamberg, Donja Austrija, 16. 8. 1870. – Đakovo, 10. 3. 1943). Djeluje u Đakovu do 1892. godine, a potom seli u Vukovar. Od 1893. do 1895. godine uči svirati violinu u austrijskom gradiću Bruck an der Mur. Nije nam poznato ime učitelja ni institucije u kojoj je pohađala nastavu violine. Od 1896. do 1898. godine privatno predaje violinu na Višoj djevojačkoj školi s pravom javnosti u Đakovu. Od 1898. do 1904. godine njegovateljica je u Brodu (Slavonski Brod), Osijeku i Sisku. U Đakovo se vraća 1904. godine, gdje živi u Provincijskoj kući te drži privatne satove iz violine u okviru spomenute djevojačke škole. Za vrijeme Prvog svjetskog rata njeguje ranjenike i bolesnike te vodi brigu o njima, a istovremeno privatno predaje violinu. Nakon 1922. godine obavlja poslove njegovateljice u Zagrebu, Subotici, Virovitici i Đakovu, gdje ostaje do smrti.¹⁵¹

Elise Sperandio, sestra Marina (Innsbruck, Tirol, 15. 4. 1867. – ?). Od 1898. godine dvije naredne školske godine drži privatnu poduku iz violine umjesto sestre Agate Haidelmayer (Heidlmayer) pri djevojačkoj školi u Đakovu. Nije nam poznat podatak kod koga je i kada učila svirati violinu, ali se pretpostavlja da je poduku dobila od sestre Agate.¹⁵² Od 1900. do 1903. godine podučava citru i pomoćna je učiteljica ručnog rada na višoj djevojačkoj samostanskoj školi. Za školsku godinu 1903/04. ne nalazimo je na popisu učiteljica navedene škole. Godine 1905. preuzima njegu i vođenje brige o oboljelom biskupu Strossmayeru te je nastavlja sve do njegove smrti.¹⁵³ Sljedeće godine postaje prvom poglavaricom provincijalne kuće i sanatorija »Betanija« u Velom Lošinj, gdje djeluje do 4. prosinca 1912. godine, kada napušta Družbu Milosrdnih sestara sv. Križa. Nije nam poznata daljnja sudbina sestre Marine.¹⁵⁴

¹⁵⁰ M. PAVIĆ: *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806. – 1906.*, 60-61, 110-111.

¹⁵¹ Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Knjiga djelovanja.

¹⁵² Prema usmenoj izjavi autoru M. s. E. Radičević u Đakovu dana 3. 7. 2021.

¹⁵³ Matija VIDINOVIĆ: *Josip Juraj Strossmayer. Njegov život zadnjih šest mjeseci i zadnjih dana*, Zagreb: Tisak Antuna Stolza, 1905, 28-29.

¹⁵⁴ Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo, Knjiga djelovanja.

Frieda Helmer, sestra Chlotildis (Klotilda) (Schemnitz (Chemnitz), Sachsen (Saska), 21. 6. 1890. – Đakovo, 25. 7. 1965). Kao osposobljena učiteljica radila je na višoj djevojačkoj školi u Đakovu u školskoj godini 1914/15, gdje je predavala violinu, a sljedeće školske godine, uz violinu na istoj školi, predaje na Nižoj pučkoj djevojačkoj školi ručni rad i risanje. Nije nam poznato gdje je dobila poduku iz violine. Od 1917. godine radi kao učiteljica u Bosanskom Brodu, a potom u Herceg Novom i Donjem Miholjcu, gdje je od 1934. godine upraviteljica Celestinina doma, privatne odgojne ustanove za dječake i siročad. U tom domu osnovala je i vodila dječaćki orkestar s kojim je uspješno nastupala na dječjim zabavama i prigodnim vjerskim nastupima. Posljednju godinu života provodi u samostanu u Đakovu.¹⁵⁵

Ruža Topić, sestra Serafina (Bugojno, 8. 5. 1902. – Đakovo, 15. 10. 1979). Osnovnu školu završila je u Žepču. S trinaest godina dolazi u Đakovo, gdje završava Građansku školu, a potom Učiteljsku školu sestara milosrdnica u Osijeku. Zatim radi kao učiteljica u pučkoj djevojačkoj školi i višoj djevojačkoj školi u Đakovu, a u školskim godinama 1922/23. i 1923/24. predaje violinu. Nije nam poznato gdje je učila svirati violinu, ali se pretpostavlja da je osnovnu poduku stekla na preparandijama milosrdnih sestara u Osijeku i/ili u Zagrebu.¹⁵⁶ Nakon toga djeluje kao učiteljica u Donjem Miholjcu. Po završetku Učiteljske škole sestara milosrdnica u Zagrebu 1929. godine vraća se u Đakovo te preuzima mjesto učiteljice u Građanskoj školi. Tijekom života obavlja različite dužnosti širom Hrvatske od učiteljice do voditeljice bolnice u Vukovaru. Preminula je 1979. godine u Đakovu.¹⁵⁷

Zaključak

Nastanak i razvoj glazbenog života Đakovo može zahvaliti utjecaju crkvenih krugova i njezinih velikodostojnika, što je vidljivo i na području violinističkog djelovanja. Crkvena dominacija ne jenjava ni u trenutku pojave prvih građanskih glazbenih i drugih udruženja, koja vrlo postupno preuzimaju ulogu nositelja glazbenih aktivnosti u okviru kojih pronalazimo prve violiniste iz redova građanskog sloja.

Ovim se istraživanjem prvi put nastoji proniknuti u gotovo same početke đakovačkih violinističkih aktivnosti te prezentirati njihov razvoj do sredine 20. stoljeća. Rezultati rada donijeli su niz dosad nepoznatih imena violinista poput Fischera, Vranješevića, Lukića, Trausmüllera i drugih koji potječu iz redova klera te violinista Lošica, Maksa i Jakova Brucka, pripadnika građanskog sloja. U studiji su izneseni i podaci o imenima glazbenika za koje se nije sa sigurnošću moglo utvr-

¹⁵⁵ ***: Provinz Jugoslawien, Schwester Klotilda Helmer, *Theodosia, Quartalschrift der barmherzigen Schwestern vom heiligen Kreuz Institut Ingenbohl*, 81 (1966) 2, 14.

¹⁵⁶ Prema usmenoj izjavi autoru M. s. E. Radičević u Đakovu dana 3. 7. 2021.

¹⁵⁷ ***: Provinz Kroatien, Schwester Serafina Topić, *Theodosia, Quarta Ischrift der barmherzigen Schwestern vom heiligen Kreuz Institut Ingenbohl*, Nr. 4/1979, Ergänzungsheft Nr. 4, Oktober-Dezember, Unsere Heimgegangenen Schwestern, 204-205.

diti jesu li svirali ili predavali violinu, ali niz posrednih podataka koji su u uskoj vezi bilo s crkvenom ili svjetovnom glazbenom praksom upućuju na mogućnost pripadnosti violinističkim krugovima. Provedeno istraživanje također je podastalo podatak da je poduka violine vjerojatno započela osnivanjem Bogoslovnog fakulteta i utemeljenjem katedralnog kora, doduše u neformalnom obliku, no nije se mogao dokazati njezin kontinuitet zbog manjkavosti sačuvanoga gradiva. Međutim, nedvojbeno se potvrdilo da se poduka violine, počevši krajem 19. stoljeća, gotovo u kontinuitetu u Đakovu održavala više od 20 godina u okviru samostanske škole Milosrdnih sestara sv. Križa, gdje se mogu nazrijeti obilježja formalnog violinističkog obrazovanja. Usto, rad iznosi podatke o prvim učiteljima violine.

Svi u radu izneseni podatci i činjenice govore u prilog postojanju violinističkog života, u pojedinim fazama prilično živahnog, ali bez stvarnog kontinuiteta. Za potpunije rasvjetljavanje njegovih pojedinih perioda bilo bi svrsishodno doprijeti do navodno izgubljenog arhiva Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo te pokušati pomnije istražiti aktivnosti male židovske đakovačke zajednice, a moguće je da se i u nepresušnom izvoru gradiva Nadbiskupijskog arhiva skrivaju podatci za istraživanje kojih bi bio potreban multidisciplinarni pristup.

PRILOG: Tabela prikaz violinista i učitelja violine u Đakovu u periodu 1800-1945.

Ime	Prezime	Izvođač	Pedagog
A.	Arnold	*	-
Makso	Bruck	*	-
Jakov	Bruck	*	-
Đ.	Burkuš	*	-
Bartol	Fischer	*	*
I.	Halbedel	*	-
?	Haupt	*	-
Marie	Heidlmayer (Haidelmayer)	-	*
Frieda	Helmer	-	*
Joanni (Ivan)	Hummel (Huml)	**	-
N.	Jeger	*	-
Antun	Jobst	**	**
G.	Knoll	*	-
Ivan	Laczko	**	-
Vlado	Loschitz	*	-
Ignacie	Lukić	*	-
Ilija	Okrugić	*	-
Florian	Rüttiger	**	-
Joanni	Rüttiger	**	-
Elise	Sperandio	-	*
S.	Šarić	*	-
Lj.	Štulhofer	*	-

Ime	Prezime	Izvođač	Pedagog
Ruža	Topić	-	*
Julio	Trausmüller	*	-
Joanni	Trischler	**	-
Jozo	Vranješević	*	-
Valentin	Vukasović	**	-

* = dokazani violinist

** = potencijalni violinist

IZVORI I LITERATURA:

IZVORI:

Arhiv Hrvatske provincije Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo:

Pervo godišnje izvjestje uzorne Glavne učione dječakah i s njom spojenog k. učiteljišta, kako takodjer i Djevojačke glavne učione u samostanu milosrdnih sestarah u Djakovu. Na koncu školske godine 1862/63.

Izvješća djevojačkih škola u samostanu milosrdnica svetoga Križa za šk. god. 1880/81, 1884/85, 1885/86, 1886/87, 1888/89, 1890/91, 1891/92, 1893/94, 1894/95, 1896/97, 1897/98, 1898/99, 1899/1900, 1900/01, 1901/02, 1903/04, 1904/05, 1905/06, 1907/08, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1914/15.

Izvješće šk. god. 1915/16. (strojopis), 1916/17, 1919/20, 1920/21. (rukopis).

Ispitno izvješće šk. god. 1921/22, 1922/23, 1923/24. (rukopis)

Knjiga djelovanja.

Hrvatski školski muzej (HŠM), Zagreb, Zbirka školskih izvješća, A XXVII, 42:

Izvješća djevojačkih škola u samostanu milosrdnica svetoga Križa za šk. god. 1883/84, 1884/85, 1885/86, 1886/87, 1888/89, 1890/91, 1891/92, 1893/94, 1894/95, 1896/97, 1897/98, 1898/99, 1899/1900, 1900/01, 1901/02, 1903/04, 1904/05, 1905/06, 1907/08, 1911/12.

Nadbiskupijski arhiv Đakovačko-osječke nadbiskupije (HR-NAĐ), Đakovo:

SK 68, I. Knjiga, Računi i zaklade Stolne crkve od 1806. – 1872.

SK 70, Knjiga računa Mandićevih zaklada od g. 1818. – 1873.

SK 72, V. Knjiga, Računi zaklada od g. 1834. – 1874.

Željko LEKŠIĆ, Đakovo, Privatna zbirka fotografija.

LITERATURA:

***: Dopis iz Djakova, dana 6. ožujka (Mar.), *Ilirske narodne novine*, VIII (1842) 22, 85.

***: Đakovo, *Opća i nacionalna enciklopedija*, sv. 5, Zagreb: Proleksis – Večernji list, 2005.

***: hegede, *Hrvatski jezični portal*, <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fV5vXBk%3D&keyword=hegede> (pristup 25. 2. 2023).

***: Iz Cecilijina društva – Franjo Staré, *Sv. Cecilija*, 23 (1929) 2, 88.

***: Nekrolog Ilija Okrugić, *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, XXV (1897), 11.

***: Provinz Jugoslawien, Schwester Klotilda Helmer, *Theodosia, Quartal schrift der barmherzigen Schwestern vom heiligen Kreuz Institut Ingenbohl*, 81 (1966), 2.

- ***: ProvinzKroatien, Schwester Serafina Topić, *Theodosia, Quartal schrift der barmherzigen Schwestern vom heiligen Kreuz Institut Ingenbohl*, Nr. 4/1979, Ergänzungsheft Nr. 4, Oktober-Dezember, Unsere Heimgegangenen Schwestern.
- ***: Strossmayer, Josip Juraj, *Opća i nacionalna enciklopedija*, sv. 19, Zagreb: Proleksis – Večernji list, 2007.
- ***: *Viestnik, Glasnik biskupije Đakovačko-Srijemske*, I (1873), 13.
- ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LIX (1931), 11.
- ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LIX (1931), 23.
- ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LV (1927), 23.
- ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LVI (1928), 23.
- ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LVII (1929), 23.
- ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LVIII (1929), 12.
- ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LVIII (1930), 23.
- ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LXII (1934), 4.
- ***: *Vjesnik, Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, LXII (1934), 23.
- ANDRIĆ, Ivan: Josip Vallinger – svećenik i glazbenik, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12 (2015) 1, 41-54.
- ANDRIĆ, Ivan: Skica za povijest glazbenog života u katedrali i u bogoslovnom sjemeništu u Đakovu, *Diacovensia*, 14 (2006) 2 (18), 631-662.
- BATUŠIĆ, Nikola: *Povijest hrvatskog kazališta*, II. izdanje, Zagreb: Hrvatski centar ITI, 2019.
- BLAŽEKOVIĆ, Zdravko – STIPČEVIĆ, Ennio: Johann Petrus Jakob Haibel (1762-1826) and His Sixteen Newly-Discovered Masses from Đakovo (Croatia), u: Vjera Katalinić (ur.): *Off-Mozart: Glazbena kultura i »mali majstori« srednje Europe 1750-1820*, Zagreb: HMD-HAZU, 1995, 67-75.
- DOBROVŠAK, Ljiljana: Demografski prikaz Židova u Đakovu i Đakovštini od početka naseljavanja do Prvog svjetskog rata, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9 (2009) 1, 173-200.
- DOLANČIĆ, Vlatko: *Središnja biskupijska uprava u Đakovu*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti, 2015.
- FILIPOVIĆ HELDENTHALSKI, Adam: *Xivot velikog biskupa, privelikog domorodca i največega priatelja nashoga Antuna Mandicha*, U Pecsuhu: Slovima Stipan Knexevich Kräljevog Knjigatishzca, 1823.
- GEIGER, Vladimir: Kolonizacija Nijemaca u Đakovo i Đakovštinu, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 3 (1985) 1, 20-65.
- GEIGER, Vladimir: *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.
- GEIGER, Vladimir: Osnivanje i pravila židovskih društava u Đakovu, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 6 (2003) 1, 67-81.
- GRGIĆ, Miljenko: *Glazbena kultura u splitskoj katedrali 1750.-1940.*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 1997.
- GULIN, Ante: Srednjovjekovni bosanski ili đakovački kaptol i njegovi pečati, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 299-321.
- HORVAT, Mato: *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva »Sklad – Preradović« u Đakovu 1863. – 1939.*, Đakovo: Biskupijske tiskare, Tiskare Matije Kraljević, 1939.
- HOŠKO, Emanuel: Višestoljetno djelovanje franjevacu u Đakovu, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 373-394.

- HUEBNER, Steven: Gounod, Charles-François, *Grove Music Online*, <<https://www.oxford-musiconline.com/grovemusic/display/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000040694?rskey=oF4VuA&result=1#omo-9781561592630-e-0000040694-div1-11>> (pristup 11. 3. 2023).
- JARM, Antun: *Dijecezanski svećenici koji su djelovali na sadašnjem području Biskupije Đakovačke i Srijemske od 1701. do 2003. godine*, Đakovo: Biskupski ordinarijat, 2003.
- KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira: Gospodarske i socijalne prilike u Đakovu i Đakovštini od 1929. do 1941. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 5 (2001) 1, 97-134.
- KUHAC, Š. Franjo: Glazba u đakovačkoj biskupiji, u: ***: *Spomen cvieće, iz hrvatskih i slovenskih dubrava. U vienac savila Matica hrvatska*, Zagreb: Matica hrvatska, 1900, 208-309.
- LEKŠIĆ, Željko: Korališćke kuće u Pavićevoj ulici u Đakovu i njihovi stanari, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9 (2009) 1, 7-18.
- MALBAŠA, Marija: Glazbeni život Osijeka, *Osječki zbornik*, IX-X (1965), 137-187.
- MARIĆ, Đuka: O crkveno-glazbenom životu Đakova (Prilikom 750-godišnjice povijesnog spomena, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 95-103.
- MARIJANOVIĆ, Luka: Kulturno-prosvjetna i preporodna djelatnost profesora i studenata Đakovačke bogoslovije, *Diacovensia*, 4 (1996) 1, 109-145.
- MAŽURAN, Ive: Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 107-156.
- MILETIĆ, Hrvoje: Pregled đakovačkog školstva, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9 (2009) 1, 159-172.
- OSTAJMER, Branko: Dr. Mato Horvat i njegov rukopis »Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja«, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 10 (2011) 1, 191-226.
- OSTAJMER, Branko: Obitelj Frank i njihova prisutnost u životu grada Đakova, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12 (2015) 1, 71-98.
- PALIĆ-JELAVIĆ, Rozina: Johann Petrus Jakob Haibel i njegovo stvaralaštvo na području mise, *Arti musices*, 34 (2003) 1-2, 21-55.
- PALIĆ-JELAVIĆ, Rozina: Sakralni opus Johanna Petrusa Jakoba Haibela, u: Bosiljka Perić-Kempf (ur.): *Glazbeni život Požege. II. Zbornik radova sa muzikoloških skupova u Požegi 2002. i 2003.*, Požega: Grad Požega, 2004, 25-38.
- PAVIĆ, Krešimir: Đakovačke tiskare prije I. svjetskog rata, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 1 (1978) 1, 87-164.
- PAVIĆ, Krešimir: *Glazbeni život u Đakovu, 125 godina pjevačkih društava u Đakovu*, Katalog izložbe, Đakovo: Muzej Đakovštine, 1988.
- PAVIĆ, Krešimir: Ilirizam u Đakovu, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 2 (1982) 1, 121-152.
- PAVIĆ, Matija: *Biskupijsko sjemenište u Djakovu 1806. – 1906.*, Đakovo: Tisak Biskupijske tiskare, 1911.
- PAVIĆ, Matija: Josip Antun Čolnić, biskup bosansko-đakovački (1751. – 1773.), *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, XXIII (1895), 14.
- PAVIĆ, Matija: Petar Bakić, biskup bosansko-djakovački (1716. – 1749.), *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, XXIV (1896), 21.
- PINTAR, Marijana: Hladaček, Hinko, *Hrvatski biografski leksikon online*, 2002, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7686>> (pristup 10. 9. 2021).

- RADIČEVIĆ, M. s. Estera: Odgojno-prosvjetno djelovanje Milosrdnih sestara svetog Križa u Đakovu, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 16 (2007) 9, 227-251.
- RAFOLT, Leo – JANEKOVIĆ RÖMER, Zdenka – TATARIN, Milovan: *Studia humanitatis, Leksikon Marina Držića, digitalno izdanje*, <<https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/studia-humanitatis/>> (pristup 11. 3. 2023).
- RAUNING, Branka: Đakovo od 13. do 20. stoljeća, *Đakovački vezovi, prigodna revija* (1970), 19-20.
- SRAKIĆ, Marin: Antun Mandić biskup realizator školskih reformi Hrvatskoj, u: Dragutin Tadijanović – Đuro Berber (ur.): *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, Osijek: Zavod za znanstveni rad JAZU, 1985, 87-97, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=187888>> (pristup 19. 7. 2021).
- SRAKIĆ, Marin: Odgojitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na teologiji u Đakovu od 1806. - 1996., *Diacovensia: teološki prilozi*, 4 (1996) 1, 167-254.
- SRAKIĆ, Marin: Strossmayer mecena glazbenika, *Vjesnik Đakovačko sriemske biskupije*, 6 (1985), 113.
- STIPČEVIĆ, Ennio: Majstor singspiela u slavonskoj ravni, *Cantus*, 10 (2002) 115, 41-42.
- SZABO, Agneza: Đakovo i središnje institucije Hrvatske u Zagrebu u 19. stoljeću, *Diacovensia*, 3 (1995) 1, 69-84.
- ŠABAN, Ladislav: Glazba u slavonskim samostanima u Lanosovićevo vrijeme, u: Dragutin Tadijanović – Đuro Berber (ur.): *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, Osijek: Zavod za znanstveni rad JAZU, 1985, 113-122, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=187890>> (pristup 19. 7. 2021).
- ŠPEHAR, Branko st. – ŠPEHAR Branko ml. – GRIZAK, Ivan: *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, Đakovo: DVD Đakovo, 1997.
- T.....ć, M [Topalović, Mato?]: Dopis iz Djakova, 10. Svibnja (Maja), *Ilirske narodne novine*, VII (1841) 39, 153.
- TRISCHLER, Erwin: Glazbenička obitelj Trišler (Trischler) u Đakovu 1830.-1896., *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12 (2015) 1, 99-120.
- VIDINOVIĆ, Matija: *Josip Juraj Strossmayer. Njegov život zadnjih šest mjeseci i zadnjih dana*, Zagreb: Tisak Antuna Stolza, 1905.
- ŽUPANOVIĆ, Lovro: *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb: Školska knjiga, 1980.

Summary

SEGMENTS OF MUSICAL LIFE IN ĐAKOVO UNTIL THE MIDDLE OF THE 20TH CENTURY WITH A SPECIAL FOCUS ON VIOLINISTS AND VIOLINIST PEDAGOGY

Although the first indications of the existence of musical life in Đakovo date to the end of the 13th century, its modern beginning dates to the 18th century. Its development is closely related to the arrival of Bishop Antun Mandić as the head of the Diocese of Đakovo. In 1806, Bishop Mandić founded the Episcopal Seminary (*Lyceum Episcopale*), and appointed Franjo Jakobi, professor of dogmatics, as the first teacher of church singing. At the same time, he invited the Austrian musician and composer Johann Petrus Jakob Haibel, whose wife was Mozart's sister-in-law, to Đakovo, to take care of the church musical life and assume the directorship of the choir in the Đakovo cathedral. At the beginning of 1807, Mandić appointed Bartol Fischer as a professor of theological subjects in the Seminary, and Fischer was probably the first to informally start teaching the violin in Đakovo. During the 19th century, cathedral choir directors also directed the secular musical life of Đakovo, in addition to Church musical life. In the second half of the 19th century, a family of musicians, the Trischlers, was especially prominent in all aspects of musical life. At the end of that century, it was the civic societies, specifically the Croatian singing society »Sklad« and the Voluntary Fire Department of Đakovo, who assumed the responsibility and became the bearers of musical and cultural life until the beginning of World War II.

It is not known who continued giving violin lessons after Bartol Fischer left Đakovo in 1816. There are assumptions that in the second half of the 19th century the violin was taught by Antun Jobst, who was initially a public school teacher and after that a music teacher at the convent school of the Sisters of Mercy of the Holy Cross in Đakovo.

At the turn of the century, there was a salon orchestra in Đakovo consisting of members of the Croatian Singing Society »Preradović«, formerly »Sklad«, in which the brothers Makso and Jakov Bruck played the violin. In the first half of the 20th century, there were violinist clerics who performed at solemn church academies playing easy pieces for the violin, such as the clerics G. Knoll, S. Šarić, A. Arnold, and others.

The most significant data on violinist activities are those on the implementation of formal violin lessons which took place almost continuously from 1880 to 1924 in the monastery school of the Sisters of Mercy of Holy Cross in Đakovo, where the children of citizens were also allowed to attend.